

Vanjska politika Istočne i Zapadne Njemačke u Hladnom ratu

Šimunović, Mateo

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:096025>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-31**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Mateo Šimunović

VANJSKA POLITIKA ISTOČNE I ZAPADNE NJEMAČKE U
HLADNOM RATU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

VANJSKA POLITIKA ISTOČNE I ZAPADNE NJEMAČKE U
HLADNOM RATU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Boško Picula

Student: Mateo Šimunović

Zagreb

rujan, 2024.

Izjavljujem da sam diplomski rad „Vanjska politika Istočne i Zapadne Njemačke u Hladnom ratu“, koji sam predao na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Bošku Piculi, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Mateo Šimunović

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Teorijsko-metodološki koncept rada	2
3. Hladnoratovski kontekst podjele Njemačke	5
3.1. Hladni rat	5
3.2. Sudbina Njemačke	7
3.2.1. Konferencija u Teheranu	9
3.1.2. Konferencija na Jalti	10
3.2.3. Kapitulacija Njemačke i Potsdamska konferencija	11
3.2.4. Nemogućnost postizanja konsenzusa o budućnosti Njemačke	11
3.3. Berlinska kriza	13
4.1. Početak europske integracije	16
4.2. Obrambena politika Zapadne Njemačke	17
4.3. Privrženost Zapadu	19
5. Vanjskopolitički položaj Istočne Njemačke	20
5.1. Odnosi Istočne Njemačke s drugim državama	22
5.2. Obrambena sigurnost Istočne Njemačke	24
6. Međunjemački odnosi	24
6.1. Hallsteinova doktrina	26
6.2. Druga berlinska kriza	26
6.3. Ostpolitik	29
7. Političke okolnosti ujedinjenja Njemačke	32
7.1. Pad Berlinskog zida i ujedinjenje	35
7. Zaključak	37
8. Literatura	39
9. Sažetak	42
10. Summary	43

1. Uvod

Hladni rat, razdoblje globalne napetosti između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza koje je trajalo od kraja Drugog svjetskog rata do početka 90.-ih godina 20. st., oblikovao je međunarodnu politiku 20. stoljeća. Jedan od najznačajnijih i najočitijih primjera ovog globalnog sukoba bilo je razdvajanje Njemačke na dva suprotstavljena državna aktera: Zapadnu Njemačku (Saveznu Republiku Njemačku, SRNJ) i Istočnu Njemačku (Njemačku Demokratsku Republiku, NJDR/DDR). Ovaj podijeljeni nacionalni entitet postao je simbolom ideološkog i geopolitičkog sukoba između kapitalističkog Zapada i komunističkog Istoka.

Ovaj rad usmjeren je na vanjsku politiku Zapadne i Istočne Njemačke tijekom Hladnog rata. Navedena je tema vrlo važna jer se odnosi na povijest i podijeljenost nekada moćne i uspješne Njemačke. Zapadna i Istočna Njemačka imale su različite poglede na vanjsku politiku, što je rezultiralo međusobnom netrpeljivošću i nemogućnošću postizanja dijaloga tijekom prve faze Hladnog rata. Dok je Zapadna Njemačka slijedila prozapadnu politiku, uključujući članstvo u NATO-u i EEZ-u, Istočna Njemačka bila je čvrsto vezana za Sovjetski Savez i Varšavski pakt. Dosadašnja istraživanja često su bila usmjerena na hladnoratovsku politiku velikih sila, dok je manje pozornosti posvećeno specifičnim vanjskopolitičkim strategijama Zapadne i Istočne Njemačke i njihovim međusobnim odnosima te kako su navedeni čimbenici utjecali na ujedinjenje Njemačke.

Istraživačko je pitanje ovog rada: *Kako su vanjske politike Istočne i Zapadne Njemačke utjecale na njihov odnos i konačni proces ujedinjenja?*, dok je glavna hipoteza: *Vanjske politike Istočne i Zapadne Njemačke, ali i utjecaj velikih sila značajno je utjecao na njihov međusobni odnos i omogućavanje konačnog procesa ujedinjenja.*

Na početku rada obradit će se važna teorija međunarodnih odnosa – realizam te će se objasniti veza između nje i ovog rada. Nakon toga detaljno će se analizirati zašto je Njemačka podijeljena te kako su se razvijali pregovori Saveznika u vezi s budućnošću Njemačke. Osim toga, istaknut će se zašto je podjela Njemačke bila ključna za formiranje velikog dijela politika tijekom druge

polovice 20. stoljeća. Nadalje, interpretirat će se glavne točke vanjskih politika Zapadne i Istočne Njemačke. Poslije će se u radu ocijeniti odnos dviju država te naposljetku njihovo ujedinjenje.

2. Teorijsko-metodološki koncept rada

Realizam je teorija koja će se primjenjivati radi boljeg razumijevanja situacije u kojoj se 1945. našla poražena Njemačka, a kasnije i Zapadna i Istočna Njemačka. Naime, realisti na svijet gledaju kao na skupinu anarhičnih aktera kojima je glavni cilj postizanje vlastite sigurnosti. Ova sigurnost postiže se alatima kao što je povećanje moći, kako bi se odvratili drugi akteri od potencijalne agresije (Korab-Karpowicz, 2018: 3). Ključni je koncept u realističkoj teoriji ravnoteža moći, koja opisuje kako države nastoje održati ili povećati svoju moć u cilju osiguravanja svoje sigurnosti i stabilnosti u međunarodnom sustavu. Ravnoteža moći objašnjava zašto države formiraju saveze i koalicije kao taktike za stabilizaciju prijetnji i sukoba. Realistički pristup vanjskoj politici, kako ga opisuje Hans Morgenthau, naglašava autonomiju politike definirane kroz moć ili interese (Korab-Karpowicz, 2018: 20-21).

Bitno je objasniti značenje središnjega pojma ovoga rada - vanjske politike. Vanjska politika pojavila se kao predmet akademskog izučavanja u SAD-u unutar šireg područja javnih politika 50.-ih godina 20. stoljeća, i to kao reakcija na prethodnu tradiciju realizma, dotad dominantnog pristupa u međunarodnim odnosima (Šoljan, 2012: 8). Za vrijeme Hladnog rata vanjska je politika u načelu bila sinonim za vanjsku sigurnosnu politiku (Šoljan, 2012: 14). Vanjska politika nastaje i djeluje u složenom okruženju kombinirajući domaće i međunarodne čimbenike. Odluke u vanjskoj politici često se oblikuju s obzirom na domaće prioritete i međunarodne odnose (Neack, 2008: 6). Vanjska politika opisuje se kao *igra na dvije razine*, u kojoj se odluke moraju prilagoditi i domaćim i međunarodnim uvjetima (Putnam, 1988). Ona uključuje unutarnje i vanjske utjecaje te oblikuje političku situaciju i unutar države i na međunarodnoj sceni (Chittick, 2006: 5). Vanjska politika odnosi se na strategije i odluke koje država donosi u vezi sa svojim odnosima prema drugim državama i međunarodnim organizacijama. Cilj je vanjske politike oblikovati i usmjeriti odnose na način koji koristi nacionalnim interesima, osigurava sigurnost, promiče ekonomski razvoj te doprinosi međunarodnom miru i stabilnosti. Cijenjeni Radovan

Vukadinović izjavio je da je vanjska politika *organizirana aktivnost države pomoću koje ta država nastoji maksimizirati svoje vrijednosti i interese u odnosu na druge države i subjekte koji djeluju unutar vanjskog okruženja.*

Na samom početku rada prikazana je realistička perspektiva četiriju sila – SAD, SSSR, Velika Britanija i Francuska – koje su nastojale podijeliti Njemačku na okupacijske zone i kasnije na dvije države. Cilj sila bio je osiguravanje vlastitih strateških ciljeva na teret Njemačke, u kojoj su se interesi velesila ispreplitali. Ulazak Zapadne i Istočne Njemačke u NATO i Varšavski pakt predstavlja klasičan primjer ravnoteže moći u međunarodnim odnosima. Putem ovih saveza obje su države tražile sigurnost u suočavanju s prijetnjom druge strane, što je dovelo do stabilne, ali napete ravnoteže unutar anarhičnoga međunarodnog sustava, koja je definirala Hladni rat.

Glavne vanjske politike Zapadne i Istočne Njemačke tijekom Hladnog rata mogu se promatrati kroz prizmu realizma. Naime, Hallsteinova doktrina može se promatrati kao strategija Zapadne Njemačke za postizanje svoje sigurnosti i povećanje moći. Izoliranjem Istočne Njemačke Zapadna Njemačka nastojala je spriječiti legitimizaciju Istočne Njemačke, postići vlastite interese te ojačati svoju poziciju na međunarodnoj sceni. Politika *Ostpolitik* Willyja Brandta reflektira realistički pristup kroz pragmatične poteze za osiguranje nacionalnih interesa. Brandtova politika približavanja Istočnoj Njemačkoj i Sovjetskom Savezu može se objasniti kao pokušaj smanjenja prijetnji i stabilizacije odnosa kako bi se osigurala sigurnost Zapadne Njemačke. Što se tiče Istočne Njemačke, ona je potpisivanjem Osnovnog ugovora nastojala osigurati međunarodno priznanje, što je bilo ključno za njezinu sigurnost i legitimitet. Priznanje DDR-a značilo je stabilizaciju unutar međunarodnog sustava i smanjenje prijetnji za njezin opstanak.

Na samom kraju rada, kroz realističku prizmu pad Berlinskog zida i proces ujedinjenja Njemačke mogu se objasniti kao rezultat promjena u distribuciji moći u međunarodnom sustavu. Slabljenje Sovjetskog Saveza i promjene u moći velikih sila stvorile su prilike za ujedinjenje. Ujedinjenje Njemačke bio je rezultat racionalne prilagodbe obiju njemačkih država novim geopolitičkim okolnostima, u kojima su obje države težile ostvarivanju svojih interesa i sigurnosti unutar promijenjenog međunarodnog okruženja. Potrebno je istaknuti da su odnosi dviju država tijekom cijeloga hladnoratovskog razdoblja bili oblikovani i vođeni težnjom velikih sila za moći i

sigurnosti. Države SAD i SSSR koristile su se svojim njemačkim saveznicima kao ključnim igračima u svojoj strategiji moći podržavajući ih radi ostvarenja vlastitih interesa.

Studija slučaja je metodološki pristup koji će se primjenjivati za prikupljanje podataka u radu. Ovaj pristup prikladan je za istraživanje makrofenomena, kao što je vanjska politika Istočne i Zapadne Njemačke tijekom Hladnog rata, jer omogućava dubinsku analizu specifičnih aspekata međunarodnih odnosa unutar širokog i složenog konteksta. *Studija slučaja često se definira kao studija malog broja slučajeva ili jednog slučaja u opreci sa studijama velikog broja slučajeva.* (Jožanc, 2015: 38). Ovaj pristup primjenjuje se za proučavanje složenih fenomena u njihovu prirodnom okruženju omogućavajući istraživačima da istraže različite aspekte fenomena kako bi razvili dublje razumijevanje. S obzirom na navedeno, ovakva metoda istraživanja prikladna je za temu jer je Hladni rat bio razdoblje intenzivnih geopolitičkih tenzija sa složenim odnosima između dvaju ideoloških blokova. Unutar istraživanja detaljno će se analizirati razvoj vanjskih politika Zapadne i Istočne Njemačke te njihovi utjecaji na međusobne odnose, ali i odnose s drugim članovima međunarodne zajednice. Primijenjivana je vrsta studije slučaja eksplanatorna zbog toga što objašnjava uzroke i posljedice vanjskih politika. Također detaljno objašnjava utjecaj vanjskih pritisaka sila i unutarnjih političkih čimbenika na krajnji ishod koji se odnosi na oblikovanje vanjske politike Zapadne i Istočne Njemačke. Osim toga posebno se objašnjavaju specifični događaji kao što su berlinske krize i *detant* kako bi se što detaljnije objasnili ključni događaji koji su utjecali na međusobne odnose i vanjske politike Zapadne i Istočne Njemačke. Uz navedeno, objašnjava se kako je politika *detanta*, u njemačkom slučaju operacionalizirana kao *Ostpolitik*, utjecala na strategiju i odgovore Istočne Njemačke te kako je njezina interakcija s drugim zemljama utjecala na odnose u Europi.

Studija slučaja često se definira kao kvalitativna metoda i kao takva suprotna je kvantitativnim metodama istraživanja (Jožanc, 2015: 39). Stoga je način prikupljanja podataka kvalitativan, kao i samo istraživanje, kako bi se bolje razumio složen fenomen, odnosno vanjske politike Savezne Republike Njemačke i Demokratske Republike Njemačke. Kvalitativna metoda potkrijepit će se detaljnom analizom znanstvene literature koja će pridonijeti boljem razumijevanju kompleksnih ciljeva, strategija i motiva koje su primjenjivali lideri Zapadne i Istočne Njemačke.

Ovisne su varijable u ovom istraživanju vanjske politike Savezne Republike Njemačke i Demokratske Republike Njemačke, a neovisne Zapad i Sovjetski Savez sa svojim političkim i

društvenim uređenjima te ideologijama koji su utjecali na vanjske politike dviju njemačkih država i njihovu poziciju u međunarodnoj zajednici. Nadalje, utjecaj na vanjsku politiku povezan je s liderima i njihovim odlukama unutar Zapadne i Istočne Njemačke, kao i oblicima sustava vlasti koji su se razlikovali u tim dvjema državama. Ekonomska situacija utjecala je na vanjskopolitičku poziciju država, u kojoj je tržišno orijentirana Zapadna Njemačka postala moćniji sudionik nego li Istočna Njemačka. Također, utjecaj na vanjske politike i međusobne odnose imale su krize poput onih berlinskih, ali i međunarodni dogovori i zakoni poput Sporazuma o smanjenju naoružanja između SAD-a i SSSR-a ili Helsinške konferencije. Treba istaknuti da je velik utjecaj na vanjsku politiku uvjetovan diplomatskim i vojnim savezima čije su članice bile Zapadna Njemačka (NATO i EEZ) i Istočna Njemačka (Varšavski pakt i SEV).

3. Hladnoratovski kontekst podjele Njemačke

3.1. Hladni rat

Kada je postalo jasno da Njemačka više ne može pobijediti, bivši saveznici SSSR i SAD nastojali su što prije zauzeti što više njemačkog teritorija kako bi im položaj nakon rata bio strateški i pregovarački bolji. Naime, Njemačka je bila država od enormne važnosti za ove dvije sile i kontrola nad njom povećala bi njihovu moć. Osim toga, važno je bilo osvojiti što više teritorija i kako bi Zapad odnosno Istok ojačao svoj međunarodni ugled. Zbog takvog značaja Njemačke, Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija i partneri pokušali su zauzeti grad Berlin prije sovjetske Crvene armije, no nisu uspjeli. Taj događaj poznat je pod nazivom *Utrka za Berlin*. Budući da su SAD i SSSR imali potpuno različit pogled na svijet, postalo je jasno da su u Njemačkoj prisutne dvije potpuno različite interesne sfere.

Kapitulacijom Njemačke najviše su profitirale dvije države. Prve su svakako Sjedinjene Američke Države jer nisu pretrpjele razaranja na svojem teritoriju i imale su manje žrtava. U njihovim je rukama, osim toga, bilo pola svjetske proizvodnje i ekonomije. Osim SAD-a, krajem rata profitirao je i SSSR usprkos strašnim razaranjima i gubitcima. Naime, SSSR je zauzeo vakuum koji je nastao uslijed poraza sila koje su sputavale sovjetske projekcije moći na istoku (Japan) i zapadu (Njemačka). Također, multipolarni međunarodni poredak kakav je bio prije

izbijanja rata, sada je postao bipolaran. Naime, Velika Britanija izgubila je 25 % svoje ekonomije i imala je probleme sa svojim kolonijalnim posjedima. Francuska je bila osramoćena nakon brze kapitulacije u lipnju 1940. i ratnih razaranja, dok su Njemačka i Japan poraženi i u ruševinama (Leffler, 1994: 3).

Netrpeljivost dviju sila proizašla je iz činjenice da je SSSR nakon rata zauzeo velik dio istočne Europe. Iako su američki dužnosnici pokušavali izbjeći otvoreni sukob sa Sovjetima, pokušali su spriječiti da velik dio teritorija padne pod komunističku vlast. No u tome nisu uspjeli. Stoga je na Zapadu postojala bojazan kako bi se Sovjeti mogli odvažiti na daljnju ekspanziju. S druge strane, SAD-ova sigurnosna politika bila je ugrožena jer su u Washingtonu smatrali da je kontrola nad Euroazijom najvažnija. Poučeni lekcijama iz dva svjetska rata, američki obrambeni dužnosnici smatrali su da ne smiju dopustiti nijednom protivniku kontrolu nad euroazijskim kopnom. Strateški mislioci i vojni analitičari upozoravali su da bi svaka sila koja pokušava dominirati Euroazijom trebala biti smatrana potencijalno neprijateljskom prema Sjedinjenim Američkim Državama. Zbog toga su Marshall, Thomas Handy, George A. Lincoln i drugi visoki časnici bili oprezni prema širenju sovjetskog utjecaja u toj regiji (Leffler, 1994: 23).

Njemačka je kapitulirala, no njezina kapitulacija bila je obilježena sukobom dvaju oprečnih društvenih uređenja temeljenih na političkom pluralizmu i kapitalizmu na Zapadu, odnosno na komunističkoj autokraciji i planskom gospodarstvu na Istoku, o kojima je ovisila sudbina poslijeratne Njemačke. Dvije pobjednice iz rata sada su svoj sukob prenijele i na najmoćniju državu kopnene Europe, Njemačku, čija je sudbina ovisila o međunarodnim okolnostima i odnosima Zapada i Istoka. Iako su postojale male šanse da Njemačka bude ujedinjena država pod uvjetom da SAD i SSSR pronađu kompromis, nada se sve više gasila. Takvom razvoju događaja doprinio je razvoj nuklearne bombe SAD-a te njezina primjena 1945. na teritoriju Japana. Takvim je potezom SAD želio pokazati SSSR-u, bivšem savezniku, da je najmoćnija država i da posjeduje monopol nad najjačim oružjem koje postoji u tome trenutku. Takva politika SAD-a samo je povećala animozitet jer je njezin unilateralni pristup ugrožavao interese SSSR-a.

Hladni rat postao je neizbježan, a njegov početak označio je dokument Dugi brzoglasnik (eng. *Long Telegram*), koji je dostavio George Kennan Washingtonu. *Long Telegram* postao je temelj za oblikovanje američke politike prema Sovjetskom Savezu u ranim godinama Hladnog rata. Kennan je u *Telegramu* objasnio da sovjetski lideri vide svijet kao vječnu borbu između

komunizma i kapitalizma. Sovjetski Savez, prema njegovu mišljenju, nije vjerovao u mirnu koegzistenciju s kapitalističkim svijetom. Ovaj je dokument bio svojevrsni pokazatelj kako će napetosti između SAD-a i SSSR-a prerasti u dugotrajni sukob supersila. To je bilo potvrđeno izbijanjem Berlinske krize 1948. godine, kada je svijet ponovno počeo strepiti. Na tlu Njemačke ispreplitali su se interesi supersila, što je u konačnici rezultiralo podjelom Njemačke.

Nakon što je Njemačka podijeljena, podijeljena je i cijela Europa, a hladnoratovski sukob dosegnuo je nove razine. Napetosti iz Njemačke, odnosno Europe postale su globalne. Sovjetsko postignuće, nuklearna bomba iz 1949., samo je još više zabrinulo Amerikance, koji su sada više nego ikada prije počeli podupirati politiku obuzdavanja (eng. *containment*) kako bi zaustavili Sovjete. No, svijet je ipak ubrzo nakon razornoga Drugog svjetskog rata uronio u sukob koji je mogao postati nuklearni. Obje supersile imale su svoje interese i vanjske politike koje se nisu podudarale tako da je tijekom hladnoratovskog razdoblja izbio cijeli niz kriza i ratova, počevši od Korejskog rata (1950. - 1953.), Kubanske krize (1962.) i Vijetnamskog rata. *Proxy* ratovima¹ supersile su nastojale ojačati svoju poziciju unutar međunarodne zajednice. Hladnoratovski sukob proširio se i na ekonomsku, političku te ideološku sferu te je za vrijeme Hladnog rata i utrke u naoružavanju između dviju supersila postalo jedino bitno da ovaj *hladni* sukob ne postane *topli*.

3.2. Sudbina Njemačke

Nakon što je velik dio Europe pao pod Njemačkom Adolfa Hitlera, Saveznici su raspravljali o tome što će biti s Njemačkom kada se sukob okonča (Szanajda, 2015: 2). Prvi razgovori o pitanju poslijeratne Njemačke odvijali su se u Moskvi krajem 1941. godine, kada je ministar vanjskih poslova Velike Britanije Anthony Eden posjetio Josifa Staljina (Szanajda, 2015: 6). Staljin je želio da se granica Poljske i SSSR-a podijeli poznatom Curzonovom linijom² te da se Poljska

¹ **Proxy rat** (ili posrednički rat) je sukob u kojem dvije ili više velikih sila ne sudjeluju izravno, već se sukobljavaju putem trećih zemalja ili grupa koje podržavaju. Tijekom Hladnog rata *proxy* ratovi bili su česta pojava jer su Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez izbjegavali izravni vojni sukob zbog opasnosti od nuklearnog rata, ali su podržavali suprotstavljene strane u regionalnim sukobima diljem svijeta.

² Curzonova linija povijesna je granica koja je prvotno predložena kao demarkacijska linija između Poljske i Sovjetskog Saveza nakon Prvog svjetskog rata, tijekom pregovora o miru u Parizu 1919. godine. Nazvana je po

proširi k zapadu na račun njemačkih istočnih dijelova teritorija. Dvije najznačajnije njemačke regije Porajnje i Bavarska postale bi autonomne države, dok bi Sudeti bili vraćeni u sastav Čehoslovačke, a Austrija postala suverena država. No, ovakav rasplet događaja nije bio moguć bez suglasnosti svih Saveznika, prije svega SAD-a, koji se u rat uključio u prosincu 1941.

U SAD-u su postojala različita mišljenja o tome kakva bi trebala biti poslijeratna Njemačka. Jedni su vjerovali da bi podjela Njemačke mogla dovesti do ponovnog sukoba sa Saveznicima te su se zbog toga zalagali za razvoj demokratskih vrijednosti, razoružavanje, federalizam i ekonomsku obnovu (Szanajda, 2015: 7). Nasuprot tomu, druga struja, predvođena američkim diplomatom Sumnerom Walesom, podtajnikom i važnom figurom u američkoj vanjskoj politici, zalagala se za podjelu Njemačke kao jedinim rješenjem za postizanje mira u svijetu. Wales je smatrao kako istočna Pruska treba pripasti Poljskoj, a ostatak Njemačke podijeliti na tri dijela prema kulturološkim, povijesnim i ekonomskim faktorima (Szanajda, 2015: 8). Jedini je način da se Njemačka spriječi u ponovnom pokretanju sukoba bio decentralizacija i demilitarizacija društva, što se moglo postići jedino njezinom podjelom. Predsjednik Franklin D. Roosevelt bio je skloniji ovoj drugoj opciji.

Može se reći kako je povijesni sastanak vezan uz *njemačko pitanje*³ održan u Casablanci početkom 1943. godine. Na njemu su sudjelovali britanski premijer Winston Churchill i američki predsjednik Roosevelt te je određeno kako je jedino rješenje sukoba bezuvjetna predaja Njemačke (Lewkowicz, 2010: 6). S obzirom na to da je glavna politika Saveznika ostvarivanje bezuvjetne predaje Njemačke, postalo je jasno kako će sudbina Njemačke biti ključno pitanje u poslijeratnom razdoblju (Lewkowicz, 2010: 135). Nakon tog sastanka moglo se naslutiti kako će potencijalna intervencija Saveznika uključivati ogromne napore kako bi se dogodila radikalna transformacija Njemačke i njezina društva (Lewkowicz, 2010: 135).

Nakon brojnih bilateralnih sastanaka savezničkih delegacija o sudbini Njemačke nakon rata uslijedio je veliki napredak. Krajem 1943. godine na Moskovskoj konferenciji sastali su se ministri vanjskih poslova zemalja Velike trojice (Szanajda, 2015: 9-10). Anthony Eden

britanskom diplomatu Georgeu Curzonu, koji je predložio ovu liniju kao granicu između Poljske i Sovjetskog Saveza.

³ *Njemačko pitanje* (njem. *Deutsch-Fragen*) odnosi se na složen skup političkih, teritorijalnih i diplomatskih problema koji su se pojavili u Europi u vezi sa statusom i budućnošću Njemačke, posebno nakon Drugog svjetskog rata. Ovaj izraz koristi se za označavanje pitanja o tome kako bi Njemačka trebala biti uređena i kako bi trebala biti integrirana u međunarodni sustav nakon ratnih sukoba.

predstavljao je Veliku Britaniju, Cordell Hull Sjedinjene Američke Države, a Vjačeslav Molotov Sovjetski Savez. Cordell je predstavio nacrt memoranduma o američkim pogledima o tome što treba učiniti s poslijeratnom Njemačkom. Treba istaknuti kako je Eden razmišljao slično, dok je sovjetska delegacija predvođena Molotovom bila zauzeta ratnim naporima te nije imala što nadodati (Szajnada, 2015: 11). U memorandumu je pisalo kako se treba zauzeti za decentralizaciju zemlje i federalističku strukturu, a granice trebaju biti vraćene na razdoblje prije *Anschlusa*.⁴ U planu se zalagalo za izravno upravljanje njemačkom ratnom industrijom. Sve bi tri strane zajednički upravljale Njemačkom, koja bi bila podijeljena na tri okupacijske zone u kojima bi svaka zemlja imala pojedinačno glavnu riječ, a takav bi ustroj trajao dok se na vlast ne vrati demokratska njemačka vlada (Szajnada, 2015: 10). Rezultat pregovora bilo je osnivanje međusavezničkog tijela (EAC), čija je glavna uloga bila planiranje zajedničke strategije za okončavanje rata i poslijeratnog uređenja.

3.2.1. Konferencija u Teheranu

Velika trojica konačno se sastaju na Teheranskoj konferenciji (28. studenoga – 1. prosinca 1943.) nekoliko tjedana nakon sastanka u Moskvi. Predsjednik SAD-a Roosevelt predložio je podjelu Njemačke na pet autonomnih država, uz dvije koje bi bile pod upravom Ujedinjenih Naroda (Mosely, 1950: 489-490). Churchill je pak izrazio želju za podjelom na dva dijela, u kojoj bi Bavarska pripala Austriji kako bi se oformila Južna Njemačka. Lider SSSR-a nije se slagao s tim prijedlozima jer je smatrao da ne postoji razlika između Nijemaca s potencijalnih podijeljenih područja, što je značilo da bi uvijek težili ujedinjenju (Mosely, 1950: 490). Dogovoreno je kako će se Njemačkoj oduzeti grad Königsberg te istočni dijelovi zemlje (Lewkowicz, 2010: 35).

⁴*Anschluss* je naziv za političko priključenje Austrije Trećem Reichu, odnosno nacističkoj Njemačkoj, koje je izvedeno 12. ožujka 1938. godine. Riječ *Anschluss* na njemačkom jeziku doslovno znači *priključenje* ili *spajanje*. Ovaj događaj ima važan značaj u povijesti Drugog svjetskog rata i predznak nacističke ekspanzionističke politike.

3.1.2. Konferencija na Jalti

Nakon konferencije u Teheranu savezničke delegacije održale su dosta sastanaka, prije svega u formalnom okviru već spomenutog EAC-a. S obzirom na to da su se stanje na ratištu i omjer snaga značajno promijenili, a nacistički stroj bio pred skorim kolapsom, došlo je vrijeme za novu konferenciju Velike trojice, onu na Krimu odnosno Jalti od 4. do 11. veljače 1945. U promijenjenim okolnostima postalo je jasno kako pozicija Zapada više nije jaka kao prije, odnosno kako će SSSR igrati dominantnu ulogu u istočnoj Europi te da će unilateralna politika Sovjeta dovesti do komplikacija u podjeli Njemačke (Theoharis, 1972: 219-220). U tijeku pregovora oko sudbine Njemačke postalo je jasno kako Staljin nastoji proširiti utjecaj SSSR-a, što je dovelo do usložnjavanja pregovora i prvih trzavica između Saveznika (Nemirovsky, 2020: 82). Najveći prijepori dogodili su se oko tzv. *njemačkog pitanja*, kada su se svi složili kako je podjela neophodna zbog sprječavanja njemačkog militarizma i nacizma. Dogovoreno je da će Francuska dobiti svoju okupacijsku zonu. Churchill je uz navedeno smatrao kako s podjelom ne treba žuriti jer je to proces koji zahtijeva vrijeme, dok je Staljin smatrao kako se podjela treba dogoditi što prije (Nemirovsky, 2020: 85). Osim toga, Churchill se zalagao za to da Francuska dobije jednu okupacijsku zonu zbog prošlosti i ratova s Njemačkom misleći da Francuzi mogu pomoći u kontroliranju Njemačke. S druge strane, Staljin je smatrao da poražena zemlja nema što tražiti među Velikom trojicom (Nemirovsky, 2020: 85). Roosevelt je smatrao kako je najvažnije postići konsenzus te je nastojao ostvariti zajednički dogovor, također uvjeren kako se Amerikanci nakon rata neće dugo zadržati na europskom tlu jer za time neće biti potrebe (Nemirovsky, 2020: 85).

Saveznici se nisu dogovorili oko pitanja reparacije, za koju se najviše zalagao Staljin jer je SSSR bio najviše pogođen ratnim razaranja ni oko pitanja buduće vlade Njemačke nakon rata (Malia, 2019: 52). Ponovno je otvoreno pitanje poljskih granica koje su se trebale proširiti prema zapadu nauštrb Njemačke. Također je ključno istaknuti da je Roosevelt konačno shvatio ono što je Churchill odavno prepoznao, a to je da Staljin ne namjerava vratiti teritorije koje je zauzeo.

Nakon ove Konferencije postalo je jasno kako će podjela Njemačke voditi k podjeli Europe na sfere utjecaja (Malia, 2019: 53).

3.2.3. Kapitulacija Njemačke i Potsdamska konferencija

Postalo je službeno ono što se činilo neizbježnim - predaja Njemačke Saveznicima 7. svibnja 1945. godine u Reimsu, tjedan dana nakon Hitlerova samoubojsstva, dok je predaja Sovjetima uslijedila dan poslije u Berlinu (Szajnada, 2015: 31). Nakon tri tjedna svi članovi Vlade bili su uhićeni, dok je suverenitet Njemačkoj oduzet 6. lipnja 1945. godine; ovaj je čin zabilježen u povijesti pod nazivom Berlinska deklaracija (Malia, 2019: 53). Ovakav je razvoj događaja epilog onoga što je već otprije dogovoreno u Casablanci, gdje se stvorila ideja o bezuvjetnoj kapitulaciji Njemačke (Lewkowicz, 2010: 136). Saveznici su preuzeli apsolutnu kontrolu nad svim političkim sferama društva i države, što je nagovijestilo početak procesa kao što su demilitarizacija, denacifikacija i kontrola Njemačke od strane Saveznika (Lewkowicz, 2010: 136). Velika trojica, koja se sastala na Potsdamskoj konferenciji, *de facto* je odlučila da će Njemačka biti podijeljena na četiri okupacijske zone kojima će združenim snagama upravljati kroz Savezno nadzorno vijeće⁵ (Szajnada, 2015: 42). Treba istaknuti kako je odlučeno da će svaka zona imati svojega vojnog guvernera, dok je Savezno vijeće moglo funkcionirati isključivo uz jednoglasnu odluku svih četiriju guvernera (Shlaim, 1985: 123-124). Dogovoreno je da će svaka država Velike trojice, uz Francusku, dobiti svoju okupacijsku zonu iz koje će namiriti svoje reparacijske zahtjeve, s naputkom kako će SSSR imati pravo na dio sredstava iz zapadnih zona jer je dobio siromašniju zonu (Lewkowicz, 2010: 41).

3.2.4. Nemogućnost postizanja konsenzusa o budućnosti Njemačke

Njemačka je podijeljena na okupacijske zone, ali umjesto jedinstvene politike, svaka okupacijska zona značajno se razlikovala od drugih (Fullbrook, 2014: 117). U skladu s time, politike i prakse okupacijskih sila značajno su se s vremenom mijenjale, što je vodilo razlikama, a i postupnoj podjeli između Zapada i Sovjetskog Saveza (Fullbrook, 2014: 117). Okupatorske su sile način funkcioniranja poslijeratne Njemačke podredile bivšim savezničkim odnosima, no savezništvo i

⁵ Savezno nadzorno vijeće bilo je međunarodno tijelo uspostavljeno nakon Drugog svjetskog rata s ciljem upravljanja okupiranom Njemačkom i nadzora provedbe saveznika politike u toj zemlji. Vijeće je djelovalo kao vrhovni organ vlasti nad okupiranom Njemačkom sve dok se nije uspostavio novi, demokratski sustav vlasti.

ujedinjenost protiv nacista brzo je okončano te je nastupilo neprijateljstvo i dezintegracija bivših Saveznika (Shlaim, 1985: 124). Pitanje o sudbini Njemačke bilo je goruće pitanje tijekom, ali i nakon rata jer Saveznici nisu znali što točno učiniti. Dogovor Saveznika bio je povezan sa željom i odlučnošću da zadrže Njemačku pod okupacijom kako bi se spriječila ponovna prijetnja, no njezina dugotrajnost nikada nije bila određena (Shlaim, 1985: 124-125). Saveznici nisu mogli pronaći zajednički jezik oko pitanja Njemačke. Velika Britanija smatrala je da zbog teške ekonomske situacije kod kuće nije u mogućnosti davati novac svojoj zoni unutar Njemačke koja je bila na rubu gladi. Shodno tome, Amerikancima je predloženo ujedinjavanje u zajedničku zonu iako je SAD izrazio određenu nelagodu zbog *hranjena zakletih neprijatelja*, no načelno su poduprli tu ideju. S druge strane, Francuska je oštro odbijala prijedlog nastojeći ponovno maksimalno eksploatirati Njemačku i naplatiti svoju štetu, što je i pokazala svojim glasanjem u Saveznom vijeću kada je opstruirala svaki pokušaj centralizacije. Sovjetima su, naprotiv, najviše odgovarale odredbe iz Potsdamskog ugovora⁶ jer je ostvaren glavni cilj, smanjivanje ratnog potencijala Njemačke. Ipak, plan Sovjeta bio je kontradiktoran jer su s jedne strane željeli *iscijediti* Njemačku, dok su s druge strane željeli njezino ujedinjenje po svojim pravilima, što je smetalo Zapadu. Tako su Francuzi kao prijašnja najveća smetnja ujedinjenju Njemačke zamijenjeni Sovjetima. Koliko-toliko kooperativni dijalozi između Amerikanaca i Sovjeta 1945. i 1946. godine zamijenjeni su netrpeljivošću jer je stav Washingtona bio kako je SSSR suviše ekspanzionistički i ofanzivno orijentiran (Shlaim, 1985: 125-126).

Takvo stanje doprinijelo je dubljoj polarizaciji i zaoštavanju odnosa dviju novih supersila, SSSR-a i SAD-a. SAD je smatrao kako SSSR ne poštuje odredbe Potsdamskog ugovora, prije svega misleći na demokratizaciju i ekonomsku obnovu Njemačke. James Byrnes, tajnik SAD-a u tom razdoblju, jasno je izjavio kako će se Sjedinjene Američke Države založiti za ekonomski oporavak i napredak po pitanju samouprave Njemačke (Shlaim, 1985: 128). Mnogi smatraju da je ovaj Byrnesov govor bio temelj trajne podjele Njemačke, do koje će doći kasnije. Značajan korak k trajnoj podjeli Njemačke dogodio se 1. siječnja 1947. godine, kada su Amerikanci i Britanci stvorili ujedinjenu ekonomsku zonu pod nazivom *Bizone*⁷ (Domes, 1979: 334). Iste

⁶ Potsdamski ugovor odnosi se na zaključke Konferencije u Potsdamu, održane od 17. srpnja do 2. kolovoza 1945. godine, na kojoj su se okupili čelnici savezničkih sila pobjednica u Drugom svjetskom ratu.

⁷ *Bizone* je naziv za ekonomski savez između britanske i američke okupacijske zone u zapadnom dijelu Njemačke nakon Drugog svjetskog rata. Ovaj savez bio je ključan korak u procesu formiranja zapadnonjemačkog gospodarskog prostora koji će kasnije postati osnova za stvaranje Savezne Republike Njemačke.

godine intenzivirali su se sukobi Zapada i Sovjeta oko Njemačke; obje su strane smatrale da ona druga želi svoju dominaciju nad cijelim Njemačkom. Nakon Byrnesa na mjesto državnog tajnika došao je George C. Marshall, koji je sudjelovao na konferenciji u Moskvi sa Staljinom. Razlike u stajalištima dviju sila po pitanju Njemačke dovele su u pitanje mogućnost postizanja dogovora oko *njemačkoga pitanja*. Amerikancima, na čelu s Marshallom, postalo je jasno da se Njemačka mora što prije obnoviti i integrirati u zapadne institucije jer je tadašnja ekonomska situacija bila plodno tlo za širenje zloglasnog komunizma. U skladu s time Marshall je u Chicagu istaknuo kako je ključni cilj obnova Europe: *Obnova Europe uključuje obnovu Njemačke. Bez obnove njemačkog gospodarstva ne može biti ni obnove europskog gospodarstva* (Shlaim, 1985: 131).

Pitanje Njemačke postalo je globalno goruće pitanje broj jedan. Svijet je stao u toj zemlji, u dva bloka; dvije suprotstavljene ideologije pokazale su kako nema sloge oko pitanja okupacije te zemlje. Takva je politika vodila sve većoj konfrontaciji i prestižu za onoga tko upravlja tom zemljom, što je vodilo sve većoj podjeli. Europski program oporavka, poznatiji pod nazivom Marshallov plan,⁸ počeo je oživljavati uništeno njemačko gospodarstvo, dok je sovjetska istočna okupacijska zona postala jedna od satelitskih marioneta režima iz Moskve. Treba reći kako su Velika Britanija i SAD nastojale pridobiti Francusku kako bi i ona pristala ujediniti svoju zonu. Rezultati pregovora postali su formalni na sastanku u Londonu 1948. godine, na kojemu su sudjelovali zapadni Saveznici i zemlje Beneluxa (Shlaim, 1985: 135). Staljin je bio svjestan kako će se podjela na dvije države dogoditi prije ili kasnije, što je i potvrdio na sastanku s delegacijama Bugarske i Jugoslavije kada je navodno rekao: *Zapad će učiniti Zapadnu Njemačku svojom, a mi ćemo pretvoriti Istočnu Njemačku u svoju državu* (Shlaim, 1985: 136).

3.3. Berlinska kriza

Prvi pravi test za dojučerašnje Saveznike bio je Berlin 1948. godine. Nakon što je Marshallov plan uspješno revitalizirao posrnulu Njemačku koju je okupirao Zapad, Sovjeti su se bojali da takvo što ne bi ugrozilo njihovu vlast u Istočnom Berlinu (Spencer, 1968: 386-387). Slobodni su izbori također pokazali da je komunizam u tom gradu *mrtvo slovo na papiru*, što je za Sovjete

⁸ Marshallov plan, službeno poznat kao Europski program pomoći (European Recovery Program), bio je američki program pomoći za obnovu Europe nakon Drugog svjetskog rata.

značilo poraz. Saveznici su na Zapadu odlučili uvesti reforme i novu valutu unutar svojih zona, što je izazvalo negodovanje unutar istočnog dijela Njemačke. Zbog toga je Staljin odlučio reagirati protiv zapadnih saveznika, kako bi Sovjeti imali i dalje utjecaj u pitanjima koja se tiču cijele Njemačke. U skladu s time glavni je cilj Staljina bila politička pobjeda u kojoj bi konsolidirao sovjetsku poziciju u cijelom Berlinu, pa tako i u zapadnoj demokratskoj enklavi okruženoj komunističkom zonom.

Konačno, svi su putevi k Zapadnom Berlinu zaustavljeni i blokirani 24. lipnja 1948. godine, čime su Sovjeti nastojali izvršiti pritisak na Zapad (Harrington, 2010: 97). Sovjetska je pozicija bila daleko povoljnija nego ona Zapada u tom dijelu Njemačke, no ipak se nije sve odvijalo kao što je zamišljeno. Zapad je opskrbljivao Zapadni Berlin *zračnim mostom*.⁹ Sovjeti nisu uspjeli u svom naumu te su prekinuli blokadu grada, no odgovor Zapada bio je snažan. Dana 23. svibnja 1949. oformljena je Savezna Republika Njemačka, kojom su ujedinjene tri zapadne zone u jednu cjelinu. Glavni je cilj Zapada bio daljnja integracija Zapadne Njemačke u demokratske institucije i prakse te stvaranje moćnog saveznika usmjerenog protiv komunizma. Na odgovor Sovjeta nije se dugo čekalo. Dana 7. listopada 1949. godine proglašena je Njemačka Demokratska Republika, koja je trebala spriječiti širenje zapadnih vrijednosti na sovjetsku sferu utjecaja. Tako su bivši saveznici trajno podijelili nekadašnjeg neprijatelja. Podjela je Europe sada bila *de facto* službena, dok je rascjep na Istok i Zapad najbolje vidljiv kroz prizmu podjele Njemačke i njezina glavnog grada Berlina, čime je Hladni rat i započeo te eskalirao u drugoj polovici 1940.-ih.

4. Vanjskopolitički položaj Zapadne Njemačke

Nakon što je postalo jasno da bivši ratni saveznici neće uspjeti postići dogovor po pitanju budućnosti Njemačke, dogodilo se očekivano. Njemački ustavotvorni stručnjaci pod nadzorom zapadnih sila donijeli su Osnovni zakon¹⁰ odnosno *Grundgesetz*, koji je formalno odobren četiri

⁹ Zračni most, poznat i kao Berlin zračni most, bio je operacija humanitarne pomoći koju su Sjedinjene Američke Države i Ujedinjeno Kraljevstvo organizirali u Berlinu između 1948. i 1949. godine.

¹⁰ Osnovni zakon ili *Grundgesetz* je naziv za Ustav Savezne Republike Njemačke (SR Njemačke) koji je usvojen 23. svibnja 1949. godine

godine nakon kapitulacije Njemačke, 8. svibnja 1949. godine (Fulbrook, 2015: 138-139). Treba istaknuti kako je navedeni dokument trebao biti privremeni ustav, točnije dok se ne ujedini cijela Njemačka, no ipak se održao puno duže nego što se očekivalo. Osnovni zakon stupio je na snagu 23. svibnja 1949. godine, čime je nova epoha njemačke povijesti mogla započeti; tim je datumom počela postojati Savezna Republika Njemačka, koja je bila dio političkog Zapada te pod upravom Savezničke visoke komisije.¹¹ Prvi izbori za Bundestag održani su 14. kolovoza 1949. godine, kada su većinu glasova dobili demokršćani CDU i CSU Konrada Adenauera (Haftendorn 2006: 14). Treba ipak naglasiti da novoformljena država nije bila suverena u potpunosti, stoga nije mogla autonomno provoditi vanjsku politiku jer su glavnu riječ po pitanju vanjske politike imali Saveznici u okviru Okupacijskog zakona¹² (Haftendorn, 2006: 14-15).

Konrad Adenauer bio je jako blizak Zapadu, stoga je težio k njemačkom ujedinjenju cjelokupnog teritorija nakon ujedinjavanja zapadnih okupiranih dijelova zemlje. Također, želio je slobodu prilikom njemačkog odabira saveznika te je osudio bivši njemački režim zbog zla koje je načinio čitavom svijetu (Banchoff, 1996: 42). Također je bio svjestan da Njemačka svoju suverenost može dobiti uz povezivanje i ispreplitanje veza i odnosa kroz zapadne institucije i organizacije (Hanrieder, 1989: 315).

Zapad prvotno nije smatrao da je Zapadna Njemačka predstavnik cjelokupnoga njemačkog naroda jer su ih brinule pravne posljedice i reakcija Sovjeta (Gray, 2003: 16). Zapad se u podršci Zapadnoj Njemačkoj kao jedinom legitimnom predstavniku Nijemaca i kroz politiku obuzdavanja uključio i u Korejski rat nakon što je komunistička Sjeverna Koreja napala Južnu Koreju u lipnju 1950. Budući da se SSSR smatrao začetnikom sukoba, Zapad je strahovao od mogućnosti pokušaja Istočne Njemačke da ujedini cijelu Njemačku po svojim pravilima. Tako je Adenauereva vlada postala glavni saveznik u obrani Europe te je njemački kancelar ispregovarao sve bolju poziciju Zapadne Njemačke u zamjenu za potencijalnu obranu Europe od komunizma. Takav je stav nedvosmisleno potvrdio da će pod Adenauerovom administracijom Njemačka ubrzano težiti k integraciji u prozapadne institucije. Saveznički ministri poslova potvrdili su takvu vanjskopolitičku poziciju SR Njemačke u New Yorku krajem 1950. kada je Adenauerova

¹¹ Saveznička visoka komisija u Njemačkoj bila je ključni organ koji je upravljao okupiranom Njemačkom nakon Drugog svjetskog rata. Ovo je bio dio širih napora savezničkih sila da se reorganizira i stabilizira zemlja nakon rata.

¹² Okupacijski zakon odnosi se na pravni okvir i zakonodavne mjere koje su saveznici uspostavili za upravljanje i nadzor Njemačke nakon Drugog svjetskog rata.

vlada proglašena *jedinom njemačkom vladom slobodno i legitimno ovlaštenom da govori u ime Njemačke kao predstavnik njemačkog naroda u međunarodnim poslovima* (Gray, 2003: 16). Nakon toga je vanjskopolitička pozicija Zapadne Njemačke ojačala te su je do 1955. priznale mnoge države diljem svijeta, uključujući i SSSR.

Prvi je važan korak kancelara Adenauera svakako bio sprječavanje ubrzanoga urušavanja njemačke industrije. Budući da su Francuzi i Britanci nastojali onemogućiti bilo kakvo buđenje njemačke teške industrije, djelovali su strogim mjerama prema njemačkoj ekonomiji, bitnoj za civilno stanovništvo. S obzirom na takvo stanje ekonomije, Nijemci su prosvjedovali jer su smatrali da je takva industrija ključna u mirnodopskom vremenu. Epilog je bio Petersberški sporazum 22. studenog 1949. kada su se zapadne sile dogovorile da uklone neke kemijske i čelične pogone s popisa za demontažu, dopuste Njemačkoj izgradnju malih brodova te uspostave konzularne odnose s dijelom zapadnih zemalja (Haftendorf, 2006: 16). Sporazumom je Njemačka uspostavila dugoročne veze sa susjedima potvrdivši kako su njezini ciljevi usuglašeni s ciljevima ostalih zapadnih država. Njemačka je nastavila s vanjskom politikom stjecanja suverenosti te je 1951. u dogovoru sa Zapadom uspjela i osigurati veću suverenost. Naime, nakon revizije Statuta omogućeno je osnivanje njemačkog Ministarstva vanjskih poslova, kojim nije dobila potpunu suverenost, ali je bila veća nego ranije (Banchoff, 1999: 31-32). Do 1952. godine Njemačka je bila punopravni partner u većini institucija povezanih s UN-om. Nedostajalo je samo formalno članstvo u Općoj skupštini UN-a, koje je opstruirao SSSR. Treba napomenuti kako se početkom 1950.-ih kada se Njemačka približavala suverenosti, njezino gospodarstvo zbog poboljšanja odnosa sa Zapadom, ali i vlastitom zaslugom, počinje ubrzano buditi. Na čelu s ministrom financija Ludwigom Erhardom dostiže rekordne stope rasta, dok je Marshallov plan bio još jedan dodatan stimulans njemačkome ekonomskom čudu (Fulbrook, 2015: 152).

4.1. Početak europske integracije

U svibnju 1950. godine francuski ministar vanjskih poslova Robert Schuman predložio je osnivanje Europske zajednice za ugljen i čelik (Wagner, 1980: 63). Mnogi su unutar Zapadne Njemačke smatrali kako bi takva multilateralna organizacija bila instrument francuske vanjske politike u dominaciji nad Njemačkom. No, Adenauereva Vlada smatrala je kako članstvo u takvoj

zajednici Njemačkoj može donijeti samo blagodati. Ona bi kao članica bila vraćena u *obitelj naroda* zapadne Europe i napredovala u ekonomskoj sferi. Antagonizam između dviju perjanica kontinentalne Europe u velikoj bi se mjeri smanjio. Adenauer je htio osigurati suverenost njemačke ekonomije te se nadao kako bi Međunarodna uprava za područje Ruhra¹³ bila ukinuta ako bi se Njemačka pridružila takvoj zajednici. Treba istaknuti kako je oporbena stranka SPD bila snažno protiv takve integracije, kao i segmenti njemačke industrije i financija, dok su sindikati podržavali takav smjer vanjske politike (Wagner, 1980: 63). Naposljetku, Njemačka je ušla u Europsku zajednicu za ugljen i čelik 1951. godine, a sama zajednica počela je djelovati 1952. godine (Metzler, 2014: 4). Daljnja je europska integracija ovisila o interesima dviju najjačih kontinentalnih država Europe, Njemačkoj i Francuskoj. U drugoj polovici 1950.-ih došlo je do zatopljenja odnosa između Francuske kojoj 1959. predsjednikom postaje Charles de Gaulle i Adenauerove Njemačke. To je omogućilo daljnju transformaciju Europske zajednice za ugljen i čelik prema Europskoj ekonomskoj zajednici (EEZ). Potonja se ustrojila potpisivanjem Rimskih ugovora 1957. godine. Na taj je način Zapadna Njemačka osnažila svoje ekonomsko i političko povezivanje s ostatkom Europe djelujući kao ključni čimbenik novoformirane organizacije.

4.2. Obrambena politika Zapadne Njemačke

Njemačka je vlada na vanjskopolitičkom planu podržavala projekt Europske obrambene zajednice (EDC), koji je inicirala Francuska (Banchoff, 1999: 37-38). Njezino osnivanje potaknuto je željom da Njemačka ne bude dio NATO-a jer bi ona u strukturama tog saveza mogla doći do velike moći, što nije odgovaralo europskim saveznicima. Njemački ulazak u takvu zajednicu omogućio bi ponovno naoružavanje Njemačke, naravno, pod kontrolom Zapada i uz određene zabrane vezane za nuklearno, biološko i kemijsko oružje. Takvim pak savezom onemogućio bi se potencijal Njemačke za ponovnu militarizaciju jer bi vojska bila integrirana s ostalim vojskama zapadne Europe uz već spomenuta ograničenja. Također, njemačke trupe ne bi imale utjecaj u vojnim i političkim strukturama Saveza. No, problem se dogodio kada je trebalo ratificirati ugovor o osnivanju Europske obrambene zajednice. Francuski je parlament zbog

¹³ Međunarodna uprava za područje Ruhra bila je institucija uspostavljena nakon Drugog svjetskog rata s ciljem nadzora i upravljanja industrijskim područjem Ruhra u zapadnoj Njemačkoj. To područje bilo je ključno za njemačku industriju i proizvodnju, posebno u kontekstu čelika i ugljena.

straha od njemačkoga ponovnog naoružavanja i njezine dominacije odbio ratificirati Europsku obrambenu zajednicu 1954. godine, tako da je Njemačka morala naći alternativni put za svoju obrambenu politiku (Haftendorn, 2006: 30).

Glede položaja vodeće sile Zapada, potrebno je istaknuti kako je SAD od početaka Hladnog rata bio za ponovno njemačko naoružavanje, no na početku 1949. godine sami zapadnonjemački političari nisu vjerovali da je takvo što moguće (Schake, 2004: 234). Naime, njemačko naoružavanje smanjilo bi američku konvencionalnu prisutnost u Europi, dok bi se ona više zasnivala na strateškoj i nuklearnoj prisutnosti. Važan korak k njemačkom naoružavanju bio je sastanak u Lisabonu 1952. godine, kada je odlučeno da NATO mora povećati razinu konvencionalne spremnosti, no svima je bilo jasno kako su ti ciljevi bez njemačkog doprinosa teško ostvarivi. Administracija je od 1953. novoga američkog predsjednika Dwighta Eisenhowera nakon kolapsa EDC-a odlučila otići korak dalje te je uvjetovala svoju potporu Europi tražeći njemačko naoružanje i njezinu centralnu ulogu (Schake, 2004: 235).

Postalo je jasno kako će njemačka alternativa za EDC postati – NATO. Londonski i Pariški sporazumi iz 1954. godine bili su temelj za ostvarivanje preduvjeta za ulazak Njemačke u NATO. Preteča sporazumima iz Londona i Pariza bio je sporazum iz Bonna 1952. godine.¹⁴ Budući da su oni bili temelj za uspostavu EDC-a, kolapsom tog plana Bonnski sporazum postao je nevažeći. Ipak, Londonskim sporazumom Bonnski sporazum obnovljen je uz modifikacije, dok su Francuska, Velika Britanija i SAD dogovorile ukidanje okupacijskog režima i okupacijskog statusa te je odlučeno kako će se raspustiti Saveznička visoka komisija (Kunz, 1955: 211). U Londonu je dogovorena puna podrška njemačkom ujedinjenju i odlučnost u obrani Zapadnog Berlina, kada će se bilo kakav pokušaj napada na njega klasificirati kao napad na te države. Osim toga, relevantan je ponovno postao ugovor iz Bruxellesa iz 1948. godine, koji je stvorio WEU.¹⁵ Bivša protunjemačka unija sada je postala jamstvo njemačkoga ograničenog naoružavanja (Kunz, 1955: 214). Cilj je bio da se WEU integrira u NATO kako bi Francuska i ostale kopnene sile Europe bile pod nadzorom naoružavanja, a Njemačka ne bi bila diskriminirana. Njemačka je prihvatila obveze Ugovora koje su se odnosile na osnivanje EDC-a,

¹⁴ Bonnski sporazum ključni je korak u procesu reintegracije Njemačke u međunarodnu zajednicu jer se u njemu spominje mogućnost naoružavanja Njemačke te odnosi s susjedima i saveznicima.

¹⁵ Zapadna europska unija (Western European Union, WEU) bila je regionalna sigurnosna organizacija kojoj je bio cilj pružanje kolektivne obrane i promicanje suradnje među zapadnoeuropskim državama.

vezane uz zabranu proizvodnje kemijskog, nuklearnog i biološkog oružja. U Parizu, 23. listopada implementirane su odluke donesene u Londonu. Također je potpisan Protokol o pristupanju Savezne Republike Njemačke u Sjevernoatlantski savez. Govorilo se i o pitanju Saara, koji je okupirala Francuska nakon rata te je dogovoreno da će biti pod nadzorom WEU-a i Europskog statuta. Uvjet je bio održavanje plebiscita, na kojemu je nakon godinu dana većina stanovništva izrazila želju za uključivanjem u sastav Zapadne Njemačke, što se i dogodilo 1957. godine. Njemačka je velikodušno prihvatila ulazak u NATO te je sporazum iz Pariza ratificiran 1955. godine u Bundestagu. Osim toga, Njemačka je postala punopravna članica NATO-a 1955. godine tako da je nakon neuspješnog lansiranja europske kolektivne obrane pronađena alternativa koja je ujedinjavala vojske zapadnih sila.

Godina ulaska Njemačke u NATO iznimno je važna jer se tada okončala i desetogodišnja saveznička okupacija Njemačke po završetku Drugog svjetskog rata, u kojoj ona nije imala ni slobodnu vanjsku politiku ni suverenost. Njemačka je vratila u svoj sastav bogatu pokrajinu Saar, što je bio važan cilj za vrijeme Adenauerova mandata. Osim toga, Adenauer je ostvario mnogobrojne ciljeve vanjske politike, primjerice politički i obrambebo zblizavanje Njemačke sa Zapadom. Uspjeh je bila i revitalizacija ratom posrnule ekonomije koja je sada ponovno oživjela. Njemačka je primljena u brojne zapadne multilateralne organizacije, što je podrazumijevalo ostvarenje Adenauerove želje da Zapadna Njemačka bude dio demokratskih vrijednosti.

4.3. Privrženost Zapadu

Najteže razdoblje poslijeratne Njemačke sada je napokon završilo. Ipak, zapadnonjemački vanjskopolitički cilj nije bio ostvaren. Ujedinjenje cjelokupne Njemačke bilo je teško zamislivo uslijed rasplamsavanja Hladnog rata i sve veće podjele supersila SSSR-a i SAD-a na vojno-političke blokove. Stoga, Njemačka nije još mogla biti ujedinjena te se postavljalo pitanje hoće li to uopće biti moguće s obzirom na njezin značaj i važnost hladnoratovskim suparnicima. Takvo što se činilo nemogućim zbog toga što je Adenauer bio veliki protivnik SSSR-a te je želio ujedinjenje samo pod okolnostima u kojima bi Njemačka bila integrirana unutar zapadnih struktura. Adenauerov čvrsti stav koji je bio vezan uz zapadni sentiment najbolje je oslikan 1952. godine, kada se Njemačka sve više ispreplitala s vrijednostima Zapada i integrirala u njihove

strukture. U to vrijeme dogodio se poznati prijedlog Staljina, koji nije želio Njemačku za neprijatelja. Naime, on je Zapadu predložio da se Njemačka ujedini te da bude demokratska uz sve vrijednosti koje uz to idu, dok je zauzvrat tražio neutralnost njemačke vanjske politike. No, Zapad i Adenauer to su odbili jer su smatrali kako je takvo što politički trik kojim želi minirati njemačku integraciju u zapadne strukture i njezin samostalni put. Dakle, Zapadna Njemačka morala je pronaći svoj vlastiti put te vanjsku politiku kojom će uspjeti ostvariti svoje egzistencijalno pitanje, a to je uspostava odnosa, dijaloga i kasnije dogovora s Istokom.

5. Vanjskopolitički položaj Istočne Njemačke

Sovjetima je nakon podjele Njemačke 1945. godine pripala najistočnija od četiriju okupacijskih zona. Iako su na početku Sovjeti težili njemačkom ujedinjenju, uz zabranu teške industrije i naoružavanja, to se nije dogodilo. Objavom Trumanove doktrine¹⁶ 1947. godine nestala je svaka nada da će donedavni saveznici premostiti prepreke i postići dogovor; postalo je jasno da se Njemačka neće ujediniti. Nakon što su zapadne sile ujedinile svoje tri okupacijske zone, Sovjeti su povukli svoje predstavnike iz Saveznog nadzornog vijeća (Haftendorn, 2006: 122). Tenzije uzrokovane lošim odnosima okupacijskih sila rezultirale su već spomenutom berlinskom blokadom. Ishod takvih odnosa bila je uspostava Savezne Republike Njemačke, no odgovor Moskve bila je uspostava odvojene države unutar sovjetske okupacijske zone, što se pripremalo još od 1948. godine. Dana 7. listopada 1949. konstituiran je Narodni parlament (*Volkskammer*), koji je proglasio Ustav te je prvi predsjednik Njemačke Demokratske Republike postao Wilhelm Pieck, dok je vođa Socijalističke partije Njemačke bio Walter Ulbricht, najmoćnija figura ovoga komunističkog sustava. Zanimljivo je da su zapadnonjemački političari nastojali uspostaviti privremena pravila do ujedinjenja cijele Njemačke, dok su pak s druge strane istočnonjemački političari stvorili ustav koji je zahtijevao legitimnost širom Njemačke.

¹⁶ Trumanova doktrina ključna je vanjskopolitička strategija koju je 12. ožujka 1947. godine predstavio američki predsjednik Harry S. Truman. Ova doktrina imala je za cilj sprječavanje širenja komunizma i jačanje američkog utjecaja u poslijeratnom svijetu.

Važno je apostrofirati da je vanjska politika Istočne Njemačke bila tipična za komunističke režime, u kojima glavne odluke donosi partijsko vodstvo u politbirou i sekretarijatu SED-a¹⁷, dok odluke provodi Vijeće ministara, Ministarstvo vanjskih poslova i diplomatska služba (Krisch, 1985: 56). Njezin glavni vanjskopolitički cilj bio je postizanje ujedinjenja, ali u komunističkim uvjetima; u skladu s time, fokus njezine politike bila je Zapadna Njemačka uz, naravno, politiku prema Moskvi (Haftendorn, 2006: 123).

Istočna Njemačka bila je ovisna o Moskvi, dok je temelj njezine vanjske politike bilo jačanje veza sa Sovjetskim Savezom, kao i s ostalim državama koje su dijelile socio-ekonomske okolnosti i prirodu vlasti koja je bila utemeljena na marksističko-lenjinističkoj ideologiji.¹⁸ Ovisnost Istočne Njemačke o Moskvi najbolje je prikazana u trenucima velike krize istočnonjemačkog režima 1953. godine, kada su izbili masovni štrajkovi.

Kako bi vlasti dobile veći legitimitet, Moskva je usvojila dekret kojim je Istočna Njemačka postala *slobodna da odlučuje o svojim unutarnjim i vanjskim poslovima, uključujući i odnose sa Zapadnom Njemačkom* (Gray, 2003: 21). Naravno da takav dekret nije jamčio suverenitet Istočnoj Njemačkoj; naprotiv, više je koristio u propagandne svrhe. SSSR je također postao prva država koja je priznala Istočnu Njemačku te su navedene zemlje uspostavile diplomatske odnose 15. listopada 1949. godine. Osim toga, države istočne Europe koje su bile pod nadzorom SSSR-a (Bugarska, Poljska, Čehoslovačka, Mađarska, Rumunjska i Narodna Republika Kina) također su uspostavile diplomatske odnose, dok su kasnije to učinile i Albanija, Sjeverna Koreja, Sjeverni Vijetnam i Mongolija (Haftendorn, 2006: 125). Godine 1954. SSSR je proglasio Istočnu Njemačku suverenom državom, ali je zadržao odgovornost za jamstvo njezine sigurnosti i osiguravanje provedbi koje su bile obvezne Potsdamskim ugovorom.

¹⁷ SED (Socijalistička jedinstvena stranka Njemačke) bila je komunistička politička stranka koja je vladala u Istočnoj Njemačkoj (DDR) od osnutka države 1949. godine do njezina pada 1989. godine.

¹⁸ Marksističko-lenjinistička ideologija je politička i ekonomska doktrina koja je oblikovana na temelju radova Karla Marxa i Friedricha Engelsa, a razvijena i primijenjena od strane Vladimira Lenjina i njegovih sljedbenika. Ova ideologija bila je osnova za mnoge komunističke režime 20. stoljeća, uključujući Sovjetski Savez i DDR (Njemačku Demokratsku Republiku).

5.1. Odnosi Istočne Njemačke s drugim državama

Bitno je istaknuti da su vlasti Istočne Njemačke s Poljskom i Čehoslovačkom imale posebne odnose jer su Poljskoj morali priznati granice na crti Odra-Nisa¹⁹ i teritorijalni integritet Čehoslovačke u njezinim povijesnim granicama. Takva politika dovela je do potpisivanja zajedničke deklaracije kojom se označava propisana i postojeća njemačko-poljska granica na Odri i Nisi u lipnju 1950. godine (Haftendorn, 2006: 125). S Čehoslovačkom je također potpisana deklaracija koja je značila da nema više spornih pitanja, odnosno bilo kakvih zahtjeva za promjenama teritorija, dok je protjerivanje Nijemaca nakon rata bilo *nepovratno, pravedno i konačno* (Haftendorn, 2006: 125).

Odnosi s neutralnim i kasnije nesvrstanim zemljama bili su vrlo jednostavni. Finska je potpisala trgovinski sporazum s Istočnom Njemačkom, ali je odbacila mogućnost političkog priznanja. Slabi politički kadrovi, zbog kojih je većina kvalificiranih političara pobjegla na Zapad, pridonijeli su lošoj vanjskoj poziciji Istočne Njemačke. Osim toga, Istočna Njemačka oslanjala se na svoju ekonomsku važnost kako bi zauzvrat dobila priznanje neutralnih država. Primjeri su za takvo što Švicarska i Švedska, no unatoč velikom broju Švicaraca u Istočnoj Njemačkoj i važnosti njezine infrastrukture za švedsku trgovinu, one nisu uspostavile diplomatske odnose s Istočnom Njemačkom. Važno je istaknuti odnose s Jugoslavijom jer je ona unatoč upozorenjima Zapadne Njemačke odlučila priznati Istočnu Njemačku (Gray, 2003: 58). To je svakako bio uspjeh za Istočnu Njemačku, no odgovor koji je uslijedio od strane Adenauerove vlade zabrinuo je ostale nesvrstane zemlje jer je Bonn prekinuo sve odnose s Beogradom.

Odnosi sa zemljama Trećeg svijeta bili su slabi jer je Zapad gledao na Istočnu Njemačku kao na protektorat SSSR-a, dok je na međunarodnoj sceni ipak bila jača Zapadna Njemačka. Ipak, jedan slučaj bio je vrlo specifičan. Naime, Njemačka je uživala veliku potporu u arapskom svijetu, stoga je odluka Zapadne Njemačke da financira Izrael 1952. godine okrenula Egipat, vođu arapskog svijeta, protiv Zapadne Njemačke (Gray, 2003: 20). U skladu s time, Egipat je isposlovaio stalnu trgovačku misiju s diplomatima Istočne Njemačke, što je Kairo učinilo prvim takvim uporištem Istočne Njemačke u svijetu, izuzev komunističkih oaza. To je bio presedan jer

¹⁹ Oder-Neisse linija je geografska granica koja je definirana nakon Drugog svjetskog rata i koja je služila kao granica između Poljske i Njemačke.

je to bio prvi takav dogovor između Istočne Njemačke i nekomunističke države. Druga se važna arapska država Sirija uplašila potencijalne odmazde Zapadne Njemačke jer je ekonomski o njoj jako ovisila. Tako su odnosi Istočne Njemačke i Sirije ostali samo na trgovačkoj misiji kao što je to bio slučaj s Egiptom. Polaganim je tempom istočnonjemačka vanjska politika prema arapskom svijetu napredovala, a rezultat je bio otvaranje trgovačke misije u Bagdadu odnosno Iraku (Gray, 2003: 91).

Što se tiče Afrike, Gvineja je uslijed stjecanja samostalnosti odbila prijedloge Francuza o zajednici, što je rezultiralo potpunom izolacijom. Prazninu je popunila Istočna Njemačka, koja je s Gvinejom potpisala protokol o uspostavi ekonomskih i kulturnih odnosa uz trgovačku misiju (Gray, 2003: 92). Mnoge novonastale države dekolonizirane Afrike uspostavile su trgovinske odnose s Istočnom Njemačkom pa je 1960.-ih godina veliki broj tih država priznao Istočnu Njemačku. U dalekoj Aziji nekoliko država priznalo je Istočnu Njemačku, dok se u Južnoj Americi njihov broj mogao izbrojiti na prste jedne ruke.

Odnosi Istočne Njemačke i stranke SED sa Zapadom bili su od početka katastrofalni. Naime, Zapad je priznavao samo Zapadnu Njemačku, pa su sukladno tomuu SAD, Francuska i VB odlučili ignorirati SED i Istočnu Njemačku tako da je odlučeno kako će one poticati i druge zemlje da nemaju nikakve odnose s Istočnom Njemačkom (Gray, 2003: 14). Osim toga, u kasnijem je razdoblju primjenjivana Hallsteinova doktrina, koja je otežavala bilo kakve vanjskopolitičke napore Istočne Njemačke. Zemlje izvan sovjetskog bloka poštovale su stav Zapada te su se suzdržale od uspostavljanja bilo kakvih diplomatskih odnosa s Istočnom Njemačkom.

Međutim, krajem 1960.-ih godina došlo je do slabljenja Hallsteinove doktrine, koja je zamijenjena novom politikom Willya Brandta nazvanom *Ostpolitik*. U takvim okolnostima zatoplili su odnosi dviju država te je Istočna Njemačka lakše stjecala priznanja, čime je ojačao i njezin vanjskopolitički položaj. Zapadne okupacijske sile priznale su Istočnu Njemačku, što je bio velik pomak u odnosima između Zapada i Istočne Njemačke.

5.2. Obrambena sigurnost Istočne Njemačke

Istočna Njemačka oružane je snage stvorila 1950. godine pod nazivom *Kasernierte Polizeienheiten*. Brojile oko 70.000 aktivnih pripadnika (Megas, 2015: 60). Dvije godine kasnije formirane su pomorske i zračne snage. Nakon toga je Istočna Njemačka ušla u Varšavski pakt, koji je nastao 1955. godine kao odgovor na ulazak Zapadne Njemačke u Sjevernoatlantski savez ranije iste godine. Godinu dana poslije primljena je u Zajedničko zapovjedništvo Pakta tako da je njezina vojska postala punopravni član. Utjecaj Sovjeta na Istočnu Njemačku vidljiv je i prema Ustavu, budući da Ustav Istočne Njemačke nalaže suradnju SSSR-a i Istočne Njemačke kao trajnu i neopozivu. Istočna Njemačka morala je također osigurati baze na svojem tlu za sovjetske tenkove. Treba naglasiti kako je na teritoriju Istočne Njemačke bilo rasprostranjeno čak 400.000 sovjetskih vojnika. Istočna Njemačka bila je za Sovjete od krucijalnoga značenja jer su oni na Istočnu Njemačku gledali kao tampon-zonu između zapadnog dijela svog bloka i svoje matice te je Istočna Njemačka bila jamac sovjetske sigurnosti u srednjoj Europi (Megas, 2015: 61). Iz navedenog je vidljivo kako je Istočna Njemačka bila ograničena od strane Sovjetskog Saveza za svoje vanjskopolitičko djelovanje zbog svoje važnosti za same Sovjete, ali i zbog čvrstoće cijelog Varšavskog pakta. Tako je politička elita Istočne Njemačke morala surađivati s SSSR-om te nije smjela samostalno voditi politiku. Ako bi njezini lideri ili građani postali neposlušni, što se odnosi na otklon u vidu vlastite stroge komunističke politike, Istočnu Njemačku pogodila bi sudbina poput one iz 1953. godine, kada su sovjetske postrojbe zajedno sa snagama režima nasilno ugušile pobunu koja je pokrenuta *odozdo*, od strane građana.

6. Međunjemački odnosi

Jedna je snažna država, geopolitički vrlo važna, sada uz intervenciju bivših saveznika pretvorena u dvije, baš kao i njezin glavni grad Berlin podijeljen na Zapadni i Istočni Berlin. Hladni rat manifestira se sukobom ovih dviju država, Zapadne Njemačke i Istočne Njemačke, kao i netrpeljivosti povezane uz grad Berlin. U ovom dijelu bitno je reći kakvi su međusobni odnosi dviju navedenih država, koje su, kao što je već ranije spomenuto, 1949. godine postale *de facto* dva različita svijeta. Jedina su dijelile svoj naziv - Njemačka.

Na početku treba naglasiti da se Zapadna Njemačka smatrala ugroženom kada je Istočna Njemačka proglašena samostalnom državom; takav je razvoj situacije ugrozio legitimitet i stabilnost zapadne države pod vodstvom Adenauera. On je smatrao kako je jedini legitimni predstavnik njemačkog naroda Zapadna Njemačka te je zbog toga Istočna Njemačka bila marginalizirana od strane Zapada (Gray, 2003: 12). Ipak, Istočna Njemačka željela je nacionalno ujedinjenje, ali pod drukčijim pravilima, Zapadu neprihvatljivim. To je stvorilo velike napetosti, ne samo između Istočne i Zapadne Njemačke, nego i između supersila SAD-a i SSSR-a, dvaju blokova Zapada i Istoka. Što se tiče prvih godina nastanka ovih država, bitno je reći kako je Zapadna Njemačka bila jako ograničena po svojem vanjskopolitičkom djelovanju po pitanju istočnog susjeda, prije svega zbog činjenice da je suverenost stekla tek 1955. godine te zbog zaokupljenosti širenjem diplomatskih veza nauštrb blokiranju vanjskopolitičkog djelovanja Istočne Njemačke (Gray, 2003: 18). Istočna Njemačka za to se vrijeme pokušala nametnuti svijetu kao legitimna država, što je povećalo animozitet između dviju država.

Bitna je točka u odnosima Istočne i Zapadne Njemačke 1953. godina, kada Istočna Njemačka i njezin komunistički režim doživljavaju prve velike nemire i masovne radničke štrajkove kojima su Nijemci na istoku pokazali što misle o autokratskom režimu. Prosvjedi su bili toliko masovni da je na kraju morao reagirati Sovjetski Savez, koji je represivnim metodama uspio suzbiti pobunu Istočnih Nijemaca. Takvi događaji izazvali su masovni egzodus iz Istočne Njemačke prema Zapadnoj. Osim toga, Zapadna Njemačka nastojala je putem informacijsko-komunikacijskih kanala prenositi vijesti o događajima iz Istočne Njemačke jer su oni bili cenzurirani. Bonn je pružio opsežnu humanitarnu pomoć i financijsku podršku izbjeglicama koje su migrirale s istoka prema zapadu. Zapadna Njemačka smatrala je kako joj ovakav razvoj događaja ide u prilog jer se svaka slabost Istočne Njemačke manifestira jačanjem legitimnosti Zapadne Njemačke pred vlastitim građanima (Paterson, 1973: 419).

S druge strane, takva situacija u kojoj je ustanak rezultirao unutarnjom krizom istočnonjemačkog režima, naštetila je svenjemačkim odnosima koji su sada bili znatno pogoršani i suparnički nastrojeni.

6.1. Hallsteinova doktrina

Zapadna i Istočna Njemačka nisu imale nikakve diplomatske odnose, stoga je poslijeratno razdoblje obilježeno suparništvom između tih dviju država. Odnos se počeo zaoštavati još za vrijeme Konrada Adenauera, nakon što je Zapadna Njemačka dobila suverenost od strane triju zapadnih sila. Nakon što je integrirana u istočni blok i postala članica Varšavskog pakta, NJDR je počela tražiti svoju legitimnost unutar međunarodnog sustava (Panayi, 1996: 183). To je ugrožavalo vanjsku politiku Zapadne Njemačke, koja se bazirala na postojanju samo jedne Njemačke i nije se slagala s koncepcijom Istočne Njemačke o postojanju dviju njemačkih država. Državni tajnik u Ministarstvu vanjskih poslova Walter Hallstein formulirao je odgovor Zapadne Njemačke. Hallstein je, dakle, proglasio tzv. *Hallsteinovu doktrinu*, koja je značila da će Zapadna Njemačka kazniti i prekinuti sve diplomatske odnose sa zemljama koje priznaju postojanje Istočne Njemačke. Glavni je cilj Hallsteinove doktrine bio oslabiti istočni režim. Svako prihvatanje Istočne Njemačke označeno je kao diplomatski napad i neprijateljski čin prema Zapadnoj Njemačkoj. Naime, Zapadna Njemačka smatrala je kako se Njemačka može ujediniti jedino ako Istočna Njemačka krahira, dok su opciju mirne reintegracije smatrali čistom utopijom. Stav Zapada o navedenoj njemačkoj politici bio je pozitivan jer je SR Njemačka prestala biti pasivna te je svoj legitimitet i suverenost nastojala braniti vlastitim alatima. Iz ove politike Zapadne Njemačke bio je isključen Sovjetski Savez jer su Sovjeti posjedovali *ključeve* o potencijalnome budućem svenjemačkom ujedinjenju.

6.2. Druga berlinska kriza

Lideri Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Američkih Država, Francuske i Velike Britanije sastali su se prvi put nakon Drugog svjetskog rata u Ženevi 1955. godine. Jedna od gorućih tema sastanka bilo je i pitanje Njemačke jer se pokušalo doći do konsenzusa o potencijalnom ujedinjenju kojim bi globalna netrpeljivost, prožeta i kroz Njemačku kao centralnu točku hladnoratnog sukoba, bila okončana. Međutim, dogovor nije postignut tako da su nade za postizanje mira nestale te se svijet nekoliko godina kasnije opet našao na rubu ponora i novog sukoba tamo gdje je i počeo, sada u podijeljenom gradu između Zapada i Istoka, epicentru Hladnog rata – Berlinu.

Treba napomenuti da su Sovjeti imali ogromne probleme zbog već spomenutih migracija s Istoka na Zapad, stoga su pokušali takvo stanje obuzdati. Sve je počelo 1955. godine, kada Sovjeti daju, doduše ograničenu, suverenost Istočnoj Njemačkoj. S druge strane ona uzvraća Sovjetima tako da omogućava sovjetsku kontrolu svih transporta od strane Zapada na području Njemačke (Barker, 1963: 59). Napetosti između Zapada i Istoka pojačane su dolaskom na vlast Nikite Hruščova, od 1953. prvog tajnika KPSS-a, koji je pred kraj 1950.-ih bio uvjeren kako su Sovjeti superiorni u odnosu na Zapad. Sovjetski lider smatrao je da je enklava Zapadnog Berlina zapravo veliki destabilizacijski faktor koji sprječava rast moći i sigurnosnu snagu Istoka. Usto, smatrao je kako Zapadni Berlin sputava aspiracije i rast moći Istočne Njemačke (Barker, 1963: 60).

Hruščovljev govor održan 10. studenog 1958. bio je ključni pokretač nove globalne nestabilnosti. Lider Sovjetskog Saveza smatrao je da Zapad ne poštuje odredbe Potsdamskog sporazuma te da Amerikanci dovoze nuklearne bombe u Zapadnu Njemačku. Hruščov je izjavio da se potpisnici Potsdamskog sporazuma trebaju odreći Zapadnog Berlina kako bi se osigurala funkcionalnost i normalizacija unutar glavnog grada Istočne Njemačke (Barker, 1963: 61). Navedene riječi mnogi smatraju spontanima, a ne pripremljenim govorom, jer je Hruščov spominjao Potsdamski sporazum umjesto dogovore u vezi s Berlinom iz sredine 1940.-ih godina. Kako bilo, rezultiralo je novom berlinskom krizom. Sovjeti su otkazali sporazum četiriju sila te su zahtijevali prekid *okupacije* Berlina od strane zapadnih saveznika, kao i demilitarizaciju grada (Barker, 1963: 63). Stav Zapada bio je jednoglasan; oni su zahtijevali održavanje trenutnog stanja Berlina te su zahtjeve Moskve protumačili kao previše destabilizacijske i agresivne. Stoga je u prvoj fazi pregovora oko statusa Berlina došlo do popuštanja Sovjeta, koji su načelno pristali na potencijalne prijedloge Zapada kako bi se postigao dogovor. Na kraju se popuštanje i dogodilo jer su sve strane pristale na konferenciju ministara u Ženevi. Sastanci i pregovori u Ženevi, iako iscrpljujući, nisu donijeli pretjerani pomak jer se svaka strana zalagala za svoje prijedloge po pitanju statusa Berlina. Iako veći iskorak nije postignut, nije se dogodilo ni pogoršanje situacije. Situacija koja se činila pozitivna, pogotovo nakon što je Hruščov posjetio Eisenhowera u SAD-u, postala je ipak napeta jer zapadni Saveznici nisu imali jednake namjere i poglede u vidu pregovora za Berlin (Barker, 1963: 67). Na kraju se očekivani sastanak na vrhu lidera supersila nije niti dogodio, prije svega zbog kritika koje je Hruščov primao u Sovjetskom Savezu zbog

mlakog stava prema Zapadu. Lideru Sovjetskog Saveza kao izgovor za obustavu *summita* poslužio je incident poznat pod nazivom *U-2*.²⁰

Kulminacija Druge berlinske krize događa se nakon što J. F. Kennedy dolazi na vlast u SAD-u. Naime, tijekom sastanka u Beču Hruščov je ponovno bio oštar i agresivan te njegova retorika, poput one iz 1958. godine, sada ponovno uključuje prijetnju prema Saveznicima. Sovjeti su ponovno zahtijevali status Berlina kao demilitariziranog slobodnog grada te su tražili održavanje hitne mirovne konferencije. Ako zapadne sile nisu spremne na konferenciju, Sovjeti prijete kako bi moglo doći do pregovora između dviju njemačkih vlada o ponovnom ujedinjenju i mirovnom sporazumu, koji bi imao rok od šest mjeseci kako bi se izbjeglo odgađanje (Barker, 1963: 68). Osim toga, Sovjeti su bili spremni na potpisivanje ugovora unilateralno, ne pristane li SAD na njegovo potpisivanje. Ovakav stav Moskve prouzročivao je destabilizaciju odnosa te je Zapad poslao notu Sovjetima kako Sovjetski Savez i Istočna Njemačka nemaju pravo lišiti prava zapadne sile u vezi s Berlinom. Zapadne sile počele su sve češće spominjati potencijalni nuklearni rat kako bi dočarale ozbiljnost situacije. Iako su zauzimale čvrst stav, i dalje je s njihove strane postojala mogućnost pregovora. Sovjeti su 13. kolovoza 1961. povukli radikalnan potez koji je svijet doveo u veliku opasnost, a mogućnost za postizanje dogovora Zapada i Istoka po pitanju Njemačke sveo na minimum. Naime, toga su dana Sovjeti zajedno s Istočnim Nijemcima krenuli u gradnju Berlinskog zida kako bi spriječili masovne migracije prema Zapadu. Nakon fizičke podjele Berlina na dva dijela, Sovjeti nisu bili spremni za pregovore, ali nisu postigli ni vlastite ciljeve jer su trupe zapadnih sila i dalje bile stacionirane u Zapadnom Berlinu.

Ovakav je rasplet situacije sad još više udaljio sukobljene strane Zapad i Istok, dok se bilo kakav dogovor činio nemogućim. Svijet je još jednom mogao svjedočiti o značaju statusa Njemačke i Berlina, grada zbog kojeg su dvije strane opet bile spremne na potpuno uništenje. Ovakva pozicija sila pogoršala je i odnose između Zapadne i Istočne Njemačke, koje su uz političku podjelu postale i fizički odvojene. Političari obiju država napadali su i optuživali jedni druge, što je povećalo napetosti te je u krajnjoj liniji mogućnost postizanja dijaloga i popuštanja Hallsteinove doktrine postala gotovo nemoguća.

²⁰ Incident poznat pod nazivom *U-2* odnosi se na obaranje američkog špijunskog aviona Lockheed *U-2* nad sovjetskim zračnim prostorom 1. svibnja 1960. godine. Ovaj događaj izazvao je međunarodnu krizu i značajno pogoršao odnose između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza tijekom Hladnog rata.

6.3. Ostpolitik

Tijekom 1960.-ih Zapadna Njemačka doživljavala je ekonomski procvat, ali u političkom smislu i dalje je politika prema političkom Istoku bila nedovoljno jasna te se nije znalo što učiniti. Naime, Zapadna Njemačka bila je podvojena između stavova Pariza, koji su bili previše inovativni jer su željeli ukloniti sfere utjecaja u Europi i – pozicije Washingtona, koja je bila previše konzervativna i pragmatična jer je bila sklona održavanju *statusa quo* u Europi (Hanrieder, 1989: 324). Zapadna Njemačka nakon gradnje Berlinskog zida imala je loše odnose s Istokom, no nadu da bi se to moglo promijeniti unijele su promjene unutar političkih kadrova Zapadne Njemačke. Konrada Adenauera, koji nije bio spreman za obnovu politike prema Istoku, ponajviše zbog pitanja granica, zamijenio je Ludwig Erhard. Iako vješt u ekonomskim pitanjima, Erhard nije dao željene odgovore u političkim aspektima tako da se nije dugo zadržao na vlasti. Prava promjena dogodila se 1966. godine, kada novi kancelar nakon Erhardove ostavke postaje Kurt Georg Kiesinger, koji formira veliku koaliciju koja je uključivala i SPD, na čijem je čelu bio Willy Brandt. Brandt je tijekom 1966. godine obavljao funkciju ministra vanjskih poslova te je počeo pripremati plan za poboljšanje međunjemačkih odnosa.

Prvi važniji pokazatelji pomirljive politike Zapadne Njemačke prema Istočnoj dogodili su se 1966. godine, kada su vođe Zapadne Njemačke Kiesinger i Brandt izjavili kako žele ostvariti odnose s Istokom, što se ponajviše odnosi na popravljavanje odnosa s SSSR-om, Čehoslovačkom i Poljskom. Ovoga puta Istočna Njemačka nije bila izostavljena. Naime, lideri Zapadne Njemačke izjavili su da žele uspostaviti ljudske, ekonomske i kulturne odnose s Istočnom Njemačkom, kako Nijemci ne bi postali stranci jedni drugima (Merkel, 1974: 806). Zapadna Njemačka uspostavila je diplomatske odnose s Rumunjskom i Jugoslavijom, no to nije bilo teško jer nijedna od njih nije pod čvrstom upravom Moskve, osobito ne nesvrstana Jugoslavija čiji su državljani odlazili na rad u SRNJ. Problem je bila komplementarnost Hallsteinove doktrine s poboljšanjem odnosa Bonna i Varšave odnosno Praga. Naime, budući da sve države komunističkog bloka priznaju Istočnu Njemačku, nelogično je očekivati da Bonn teži k uspostavi odnosa s Istokom ako je Hallsteinova doktrina još aktivna. Stoga, očekivano je bilo da se zapadnonjemačka politika promijeni, no cijena je bila visoka. Osim obustave Hallsteinove doktrine bilo je potrebno odreći se pokušaja za dobivanje nuklearnog naoružanja jer bi ono u

rukama Zapadne Njemačke pogoršalo i vjerojatno uništilo sve mogućnosti o obnovi odnosa s Istokom.

Političke promjene u Zapadnoj Njemačkoj svoj vrhunac doživljavaju 1969. kada na izborima pobjeđuje koalicija socijaldemokrata i liberala, a prvi put se u opoziciji nalaze demokršćani. Novi kancelar Willy Brandt svjestan je napete situacije između Zapadne Njemačke i Istoka, stoga kreće u realizaciju dugoočekivanog i pripremanog *Ostpolitik*. Novi kancelar znao je da Zapadna Njemačka mora priznati postojanje Istočne Njemačke ako želi mir, postojanje granice prema Poljskoj te odustajanje od Münchenskog sporazuma²¹ iz 1938. godine (Haftendorn, 2006: 161). Glavni cilj *Ostpolitik* bio je postizanje mira, smanjenje tenzija, poboljšanje odnosa Zapadne i Istočne Njemačke te napredak iz položaja *statusa quo* (koji je očigledan nakon Drugog svjetskog rata) do svojevrsnog *modus vivendija* koji bi odgovarao svim stranama.

Zapadnonjemački političari nastojali su osigurati podršku Zapada jer bi bez nje pozicija u pregovorima s Moskvom bila slaba. Kada su osigurali podršku svojih partnera, sve je bilo spremno za održavanje prvih njemačko-sovjetskih pregovora u Moskvi 1969. godine. Pregovori su se vodili oko osjetljivih tema, no ključno pitanje bilo je vezano uz diplomatsko priznanje Istočne Njemačke od strane SRNJ. Sovjeti su željeli priznavanje granice dviju država te priznanje Istočne kao odvojene države. Zapadna Njemačka smatrala je kako se pitanje dviju njemačkih država mora promatrati kao postojanje dviju država u jednoj Njemačkoj te se te dvije države ne smiju gledati kao strane države (Haftendorn, 2006: 164). Također je važno pitanje bilo pitanje granica na liniji Odra-Nisa, koje su pomaknute s klasifikacije nepromjenjivosti k nepovredivosti, što je ipak blaži termin. Nakon dugih pregovora te velikih napora konačno je potpisan Osnovni ugovor 1970. godine, kojim je normaliziran odnos Zapadne Njemačke s SSSR-om i ostatkom istočnog bloka. Osim toga, iste godine potpisan je ugovor u Varšavi kojim se definirala njemačko-poljska granica po liniji Odra-Nisa, koja je prvi put spomenuta u Potsdamskoj konferenciji te je sada postala nepovrediva i priznata od strane Zapadne Njemačke. Kao finalni sporazum između Zapadne Njemačke i slavenskih zemalja bio je sporazum u Pragu između Čehoslovačke i Njemačke, potpisan 1973. Navedenim sporazumom Zapadna Njemačka

²¹ Münchenski sporazum, potpisan 30. rujna 1938., bio je međunarodni ugovor između Njemačke, Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske i Italije. Njime su zapadne sile pristale na Hitlerove zahtjeve za aneksijom Sudeta, područja Čehoslovačke s pretežito njemačkim stanovništvom. Sporazum se često smatra simbolom politike smirivanja koja je vođena prema Adolfu Hitleru u pokušaju da se izbjegne rat u Europi.

priznaje postojeću granicu potaknuvši ekonomske odnose i bolju suradnju dviju država. Tijekom *Ostpolitika* postignut je dogovor u vezi s Berlinom 1971. godine. Četiri sile označile su cijeli Berlin: iako fizički podijeljen na Istočni i Zapadni, nije dio suvereniteta ni Istočne ni Zapadne Njemačke, već je pod zajedničkom kontrolom četiriju sila. No, ključni korak za Njemačku svakako se dogodio 1972. Naime, Osnovni ugovor uključivao je uspostavljanje odnosa između dviju njemačkih država te je stupio na snagu 1972. Zapadna Njemačka priznala je Istočnu kao suverenu državu, no kompromis između Zapadne Njemačke, Istočne Njemačke i SSSR-a ležao je u činjenici da Istočna Njemačka nije bila priznata kao potpuno neovisna država s međunarodno priznatim granicama.

Nakon uspjeha Brandtove nove politike prema Istoku odnosi Zapadne Njemačke s Istočnom Njemačkom bili su uspostavljeni te je konačno ostvaren napredak. Prvi put postignut je pomak iz pat-pozicije u kojoj su bile dvije njemačke države. Dijalog koji prije nije bio zamisliv zbog odnosa koje su prouzrokovale međunarodne napetosti supersila te nekompromisna i čvrsta politika demokracija u Zapadnoj Njemačkoj, sada je konačno ostvaren te su se dvije njemačke države počele povezivati. Treba napomenuti kako su obje njemačke države ostvarile značajan vanjskopolitički cilj postavši članicama UN-a u rujnu 1973. godine, neposredno nakon uspostave međusobnih odnosa.

Osim političkog napretka koji je Europu uveo u razdoblje zvano i *detant*²², dvije njemačke države počele su se povezivati i ekonomski. Ovakav razvoj situacije bio je ključan za smanjenje napetosti i izgradnju povjerenja između dvaju podijeljenih njemačkih entiteta. *Osnovni ugovor* označio je prekretnicu u odnosima između Savezne Republike Njemačke i Njemačke Demokratske Republike tijekom Hladnog rata stvarajući osnovu za kasnije korake prema ponovnom ujedinjenju Njemačke.

²² Detant (fra. *détente*) je francuski izraz koji znači *popuštanje* ili *opuštanje*. U kontekstu međunarodnih odnosa, posebno tijekom Hladnog rata, odnosi se na razdoblje smanjenja napetosti i poboljšanja odnosa između dviju suprotstavljenih sila, prvenstveno između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Ovo razdoblje obilježeno je nizom pregovora, sporazuma i diplomatskih inicijativa usmjerenih na smanjenje opasnosti od nuklearnog sukoba i ublažavanje globalnih napetosti.

7. Političke okolnosti ujedinjenja Njemačke

Dvije njemačke države ostvarile su dijalog i njihovi su odnosi zatoplili, no ujedinjenje i dalje nije bilo zamislivo, čak ni u uvjetima hladnoratovskog detanta te ishoda Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji u Helsinkiju 1975. koja je bila vrhunac detanta i međublokovskog dijaloga. Isto je mišljenje imao i ministar vanjskih poslova Istočne Njemačke Otto Winzer: *U Njemačkoj Demokratskoj Republici razvija se socijalistička njemačka nacija, blisko povezana s narodima socijalističke zajednice (...)* Iz toga slijedi da između Njemačke Demokratske Republike i Savezne Republike Njemačke ujedinjenje nikada neće biti moguće. No, ono što je moguće i potrebno su dobrosusjedski odnosi mirnog suživota. (Metzler, 2014: 36). Sličan stav imao je i lider Istočne Njemačke Erich Honecker. Smatrao je da na njemačkom tlu postoje dvije države, ona socijalistička i ona kapitalistička, ali ona kapitalistička za Istočnu je potpuno strana država te da njihovo ujedinjenje nije uopće opcija. Ovakav stav lidera Istočne Njemačke označio je zaokret od politike iz 1950.-ih godina kada je ujedinjenje bilo prihvatljivo, ali pod uvjetima u kojima bi ujedinjena Njemačka bila neutralna, ili u boljoj, ali nerealnoj mogućnosti socijalistička.²³ Osim toga, Istočna Njemačka nastojala je pojačati veze s Moskvom te se etablirati kao snažna država socijalističkog bloka jer je ekonomski u odnosu na ostatak bloka bila napredna.

S druge strane, političari Zapadne Njemačke vjerovali su kako je ujedinjenje moguće, što je bilo poznato i od vremena Adenauera. Naime, uvodna izjava Temelnog zakona Savezne Republike Njemačke, koji je usvojen 1949. godine, pozivala je njemački narod da *ostvari u slobodnom samoodređenju jedinstvo i slobodu Njemačke* (Metzler, 2014: 16-17). Ovo je postavilo pravni okvir za strategiju ujedinjenja vlade u Bonnu, koja je smatrala da je ujedinjenje moguće jedino kroz slobodne i demokratske procese. Za vrijeme socijaldemokratskog kancelara Helmuta Schmidta (1974.-1982.) smatralo se kako je ujedinjenje moguće ako obje strane smanje svoje maksimalističke zahtjeve te ako se prestane ignorirati postojanje Istočne Njemačke; no, iako postoje dvije njemačke države, Istočna se nikad ne smije smatrati stranom državom.

²³ U 50.-im godinama 20. st. stav Istočne Njemačke (DDR) o ujedinjenju s Zapadnom Njemačkom (SRN) bio je složen. DDR je zagovarala ujedinjenje pod socijalističkim sustavom, delegitimizirajući kapitalističku SRNJ. Sovjetski Savez podržavao je postojanje DDR-a kao tampon zone, odbijajući ujedinjenje pod zapadnim uvjetima. Lider DDR-a, Walter Ulbricht, formalno je izražavao spremnost za ujedinjenje samo ako bi SRNJ prihvatilo socijalizam, te isticao potrebu za demilitariziranom i neutralnom Njemačkom.

Iz spomenutog je vidljivo da je Istočna Njemačka bila protiv ujedinjenja sa Zapadnom Njemačkom te takvo što nije bilo realno očekivati. Međutim, međunarodne okolnosti 1970.-ih godina u kojima je detant bio na vrhuncu, omogućile su poboljšanje odnosa između dviju njemačkih država, što je omogućilo i uspjeh *Ostpolitik*. Također je velik utjecaj na budućnost Njemačke imala i spomenuta Helsinška konferencija iz 1975., službeno Konferencija o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS). Konferencija je doprinijela smanjenju napetosti i povećanju suradnje kroz Helsinšku povelju, koja je istaknula načela nenapadanja, suradnje i ljudskih prava. Povelja iz Helsinkija stabilizirala je odnose i omogućila jaču suradnju dviju država. Osim toga, Zapadna Njemačka iskoristila je načela Helsinške povelje u sklopu politike *Ostpolitik* kako bi poboljšala veze s Istočnom Njemačkom. Fokus na ljudska prava povećao je međunarodni pritisak na Istočnu Njemačku u vidu prijeko potrebnih unutarnjih reformi iako su čelnici Istočne Njemačke kao autokrati bili u potpunosti protiv njih. Iako je pitanje njemačkih država bilo najveće u Europi, možda i u svijetu, napretka nije bilo zbog složenosti odnosa supersila koje su odlučivale o njihovoj sudbini. Bilo je jasno da do ujedinjenja u ovakvim okolnostima neće doći ako se ne stvore uvjeti za to u kompleksnim međunarodnim odnosima. Ujedinjenje se nije naziralo ni krajem 1970.-ih godina, a sovjetskom invazijom na Afganistan 1979. i dolaskom Ronalda Reagana na predsjedničku dužnost u SAD-u 1981. godine san o ujedinjenju za zapadnonjemačke lidere postao je pusta utopija.²⁴

Detant je završio, a krajem 1970.-ih i početkom 1980.-ih godina supersile započinju s novim naoružavanjem i razmještanjem vojnih arsenala diljem Europe. Takvo stanje u Europi dovelo je Hladni rat ponovno na visoke razine napetosti te je sukob ponovno postao opcija unatoč naporima da se smanji opasnost sporazumima kao što su SALT I²⁵ te planovima da se počne primjenjivati SALT II²⁶. Novo hladnoratovsko zagrijavanje bilo je loše za Njemačku i njezino

²⁴ Hladni rat eskalirao je sovjetskom invazijom na Afganistan 1979. i dolaskom Ronalda Reagana na mjesto predsjednika SAD-a 1981. Sovjetska invazija pojačala je napetosti s Zapadom, dok je Reaganova antikomunistička politika, uključujući Stratešku obrambenu inicijativu ("Ratovi zvijezda"), dodatno zaoštrila odnose između supersila, smanjujući šanse za ujedinjenje Njemačke.

²⁵ SALT I (Strategic Arms Limitation Talks) bio je sporazum između SAD-a i SSSR-a iz 1972. godine kojim su ograničeni brojevi strateških nuklearnih projektila i sustava proturaketne obrane.

²⁶ SALT II (Strategic Arms Limitation Talks II) bio je nastavak pregovora između SAD-a i SSSR-a, koji su rezultirali sporazumom iz 1979. godine za daljnje ograničavanje i smanjenje strateških nuklearnih arsenala. Sporazum je potpisan, ali nije ratificiran zbog sovjetske invazije na Afganistan.

ujedinjenje zbog toga što je razmještanje oružja dodatno naglasilo njezinu podjelu čineći obje strane potencijalnim bojištem u slučaju sukoba. Velike količine raketnog arsenala bile su također razmještene upravo na teritoriju Zapadne i Istočne Njemačke.

Usprkos *zagrijavanju* Hladnog rata ekonomski i politički napredak dviju njemačkih zemalja bio je vidljiv i 1980.-ih godina kao posljedica *Ostpolitik*. Nadalje, Istočna Njemačka pod vodstvom Honeckera počela je mijenjati pristup prema Zapadnoj Njemačkoj. Nakon što su osjetili pritisak za provođenje reformi unutar svojih granica i u sklopu međunarodnih odnosa, Istočna Njemačka postala je spremnija na suradnju sa Zapadnom Njemačkom. Iako su istočnonjemački lideri osjetili političke i ekonomske prednosti povezivanja sa Zapadom, i dalje je bilo potrebno ostvariti pomak na svjetskoj razini kako bi se ujedinjenje dogodilo.

Navedeni pomak ostvaren je dolaskom Mihaila Gorbačova na vlast u travnju 1985. kao novog čelnog čovjeka sovjetskih komunista. Naime, novi, mlađi lider Sovjetskog Saveza bio je svjestan teške ekonomske situacije u istočnom bloku i Sovjetskom Savezu, koji je sve više posustajao za Zapadom jer nije mogao podnijeti novu utrku u naoružanju 1980.-ih godina. Istočni blok, ali i sam Sovjetski Savez žudio je za reformama koje je Gorbačov i pokrenuo kroz *glasnost* (političke reforme) i *perestrojku* (ekonomske reforme). Osim toga, Gorbačov je želio sigurnost u Europi, kao i dijalog sa Zapadom u cilju smanjivanja međunarodne napetosti. K tome, Zapad je vršio pritisak te je takva politika bila ključna za slabljenje čvrste politike Sovjetskog Saveza i Istočne Njemačke. Gorbačov i pritisak sa Zapada²⁷ omogućili su reformističku politiku koja je otvorila vrata za promjene diljem sovjetskog bloka, uključujući i Istočnu Njemačku. Također treba napomenuti kako je 1987. godine Gorbačov odustao od Brežnjevljeve doktrine ograničenog suvereniteta.²⁸

²⁷ Pritisci s Zapada uključivali su ekonomski pritisak zbog superiornosti zapadnih sustava, političke pritiske koji su naglašavali ljudska prava i demokraciju te vojni pritisak kroz modernizaciju i povećanje vojnih sposobnosti. Ovi faktori potaknuli su Istočnu Njemačku i Sovjetski Savez da postanu skloniji ujedinjenju.

²⁸ Brežnjevljeva doktrina bila je politička strategija koju je sovjetski lider Leonid Brežnjev izložio 1968. godine. Doktrina je tvrdila da će SSSR intervenirati u bilo kojoj komunističkoj zemlji u slučaju prijetnje socijalizmu, čime je opravdala sovjetske vojne intervencije u zemljama Varšavskog pakta, poput Čehoslovačke.

7.1. Pad Berlinskog zida i ujedinjenje

Usprkos prednostima koje bi reforme donijele, lideri Istočne Njemačke nisu željeli velike reforme i promjenu političkog smjera. Takvo što potvrđuje činjenica da je ekonomsko stanje ekonomije bilo katastrofalno, dug rastao, a prihodi od tranzita i zapadnonjemački krediti nisu bili dovoljni da spriječe posrtanje istočnonjemačkog gospodarstva (Kershaw, 2018: 360). Ipak, ni pritisci istočnonjemačkih političara nisu mogli spriječiti volju i želju naroda za opsežnim unutarnjim reformama i popuštanjem režima. Najbolje se takvo što manifestiralo nakon što je otvorena granica između Mađarske i Austrije sredinom 1989. godine, što je označilo kraj *željezne zavjese* nakon više od 40 godina (Arnold, 1991: 454). Odmah nakon otvaranja granice Nijemci iz Istočne Njemačke masovno su počeli alternativnim putovima emigrirati prema Zapadnoj Njemačkoj. Ključnom se pokazala i odluka SED-a da ne intervenira kako bi spriječio proboj ljudi s Istoka na Zapad (Gress, 1991: 148).

Nedugo nakon pada *željezne zavjese*²⁹ počeli su u Leipzigu masovni prosvjedi svakog ponedjeljka od početka rujna 1989. godine. Građani Istočne Njemačke bili su nezadovoljni političkom represijom, nedostatkom sloboda i ekonomskim problemima te su zahtijevali demokratske izbore i političke promjene. Iako je 9. listopada došlo do kulminacije prosvjeda, vlasti ih, prema naputku iz Moskve, nisu pokušale nasilno zaustaviti. To je ohrabrilu Istočne Nijemce, koji su sada više nego ikada dosad bili spremni za promjene. Uslijed ogromnog nezadovoljstva Istočnih Nijemaca vodstvo SED-a izjavilo je da na snagu stupaju nova, manje represivna pravila o putovanjima, no vjerojatno je zbog nesporazuma rečeno kako ona nastupaju *odmah* umjesto *kasnije*. Vijesti su se raširile jako brzo pa su se građani počeli masovno okupljati ispred kontrolnih točaka Berlinskog zida. Graničari nisu imali izbora jer nisu imali jasne naredbe i otvorili su prijelaze. Fizička barijera koja je odvajala Nijemce konačno je nestala. Građani su slavili u objema njemačkim državama, a ujedinjenje je bilo bliže nego dosad. Berlinski zid sagrađen 1961. godine pao je u noći s 9. na 10. studenoga 1989. godine, čime je podjela Njemačke konačno završena, a narod napokon ujedinjen. Hladni rat koji je započeo u Berlinu i poprimio globalne razmjere, vratio se na mjesto gdje je i započeo - grad Berlin - i ondje završio.

²⁹ Ovaj izraz opisuje simboličku i stvarnu granicu koja je dijelila Europu na komunistički Istok pod sovjetskim utjecajem i kapitalistički Zapad pod američkim i zapadnoeuropskim utjecajem tijekom Hladnog rata.

Nakon pada Berlinskog zida postalo je jasno da će ujedinjenje formalizirati Helmut Kohl, kancelar iz redova CDU-a, koji je na vlasti bio od 1982. godine. Iako do pada Berlinskog zida gotovo nitko nije vjerovao u ujedinjenje, neki pojedinci iz CDU-a smatrali su nešto takvo ipak mogućim. Za njih je ujedinjenje uvijek bilo ostvarivo rješenje, ali uz prihvaćanje prozapadnih vrijednosti. S druge, SPD, stranka koja je za Brandtovo vrijeme priznala postojanje dviju njemačkih država, do samog kraja smatrala je da je za stabilnost i sigurnost Europe neophodno postojanje tih dviju država. Pesimizam oko mogućnosti ujedinjenja najbolje je uočljiv u izjavi Wolfganga Mompera, gradonačelnika Zapadnog Berlina i člana SPD-a, nakon što je Berlinski zid srušen: *Ovo nije ponovno ujedinjenje. Ovo je tek prilika da se ponovno vidimo.* Ovakva politika SPD-a kažnjena je na izborima u Istočnoj Njemačkoj koja je kroz povijest bila baza ljevice. Naime, 18. ožujka 1990. godine Savez za Njemačku, u kojemu je i CDU, odnio je pobjedu s čak 48,15 % glasova (Ghaussy, 1993: 2).

U svibnju je velik korak k ujedinjenju bio sporazum o monetarnoj, ekonomskoj i socijalnoj uniji između dviju njemačkih država, koji je stupio na snagu 1. srpnja 1990. godine te je njemačka marka postala zajednička valuta (Ghaussy, 1993: 2). Ipak, za uspješno ujedinjenje bio je potreban *blagoslov* četiriju sila koje su krojile sudbinu Njemačke tijekom druge polovice 20. stoljeća. Treba istaknuti da je administracija predsjednika SAD-a Georgea H. W. Busha bila izrazito sklona ujedinjenju Njemačke te je inicirala početak pregovora između SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije, Francuske te obje njemačke države (Zoellick, 2000: 23). Pod okriljem spomenutih pregovora koje su započeli Amerikanci, iako skeptični, čelnici velikih sila pristali su na ujedinjenje pod uvjetom da se jamči mir, stabilnost i sigurnost Europe. Dogovoreno je da će ujedinjena Njemačka biti dio NATO-a, ali uz ograničenja u vidu rasporeda vojske i nuklearnog oružja u istočnom dijelu zemlje. Također, Sovjeti su pristali na povlačenje svojih trupa iz bivše Istočne Njemačke. Potvrđene su i granice, uključujući i onu prema Poljskoj na Odri i Nisi, čime je osigurana stabilnost regije. Treba istaknuti kako je Sovjetski Savez bio stjeran u kut te nije imao snagu i moć oduprijeti se zahtjevima Zapada, ali je ipak uspio ispregovarati određene ustupke. Ugovor o završnom rješenju vezanom uz Njemačku, poznatom i kao Četiri plus dva sporazum, potpisan je 12. rujna 1990. godine u Moskvi. Ujedinjenje je formalizirano potpisivanjem Sporazuma o ujedinjenju između Istočne i Zapadne Njemačke 31. kolovoza 1990. godine. Službeno se inkorporacija Istočne Njemačke u Zapadnu dogodila 3. listopada 1990. godine. Time je nakon više od 40 godina podijeljenosti najmoćnija država Europe ponovno

postala ujedinjena te nastavlja svoj put obilježen kapitalističkim društvenim uređenjem, višestranačkom demokracijom i euroatlantskim organizacijama pod vodstvom Helmuta Kohla.

7. Zaključak

Sjedinjene Američke Države, Sovjetski Savez, Velika Britanija i Francuska, nekadašnji saveznici u Drugome svjetskom ratu, podijelili su svojega neprijatelja. Njemačka je, naime, službeno podijeljena na Zapadnu i Istočnu 1949. godine. Obje države nastojale su se snaći u neizvjesnim međunarodnim okolnostima uvjetovanim Hladnim ratom i netrpeljivošću između supersila – Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Pokušavajući pronaći svoje *mjesto pod suncem* i osiguravajući više moći koje podrazumijevaju bolji položaj unutar međunarodne zajednice, Zapadna i Istočna Njemačka odlučile su se za dva potpuno različita društvena uređenja, kapitalistički i socijalistički. Naravno, zbog utjecaja Zapada zapadnonjemačka vanjska politika gravitirala je prema zapadnim organizacijama kao što su EEZ i NATO. S druge strane, istočnonjemačka vanjska politika bila je u potpunom skladu s politikama Sovjetskog Saveza, koje su se vezale za Varšavski pakt i istočni blok. Podjela je bila obilježena razlikama u ideologijama, vrijednostima, sustavima te je postala i fizička nakon što je izgrađen zid koji je trajno podijelio grad Berlin 1961. godine.

I Zapadna i Istočna Njemačka na vanjskopolitičkom planu nastojale su dobiti međunarodno priznanje što više zemalja kako bi poboljšale svoje položaje unutar međunarodnog sustava. U tome je puno uspješnija bila gospodarski moćna Zapadna Njemačka, koja je uz primjenjivanje Hallsteinove doktrine gotovo u potpunosti opstruirala napore istočnonjemačkih vanjskopolitičkih ciljeva. Nakon teških i niz godina loših odnosa između dviju njemačkih država, dogodile su se promjene unutar Zapadne Njemačke, koje su izazvale i promjene na vanjskopolitičkom planu u 1960.-ima i 1970.-ima. Naime, nakon što je Willy Brandt postao ključna figura zapadnonjemačke politike, počela je primjena *Ostpolitika*, koja je rezultirala inicijativama povezivanja s Istokom i prekidom primjene Hallsteinove doktrine. Primjena nove vanjske politike između dviju njemačkih država dovela je 1972. godine i do potpisivanja Osnovnoga ugovora, kojim jedna drugu priznaju te uspostavljaju diplomatske odnose.

Iako je napredak postignut, kao što smo vidjeli u prijašnjim krizama, obje njemačke države značajno su ovisile o međusobnim odnosima dviju supersila. U skladu s time, za ujedinjenje Njemačke trebale su se dogoditi neočekivane promjene u međunarodnoj zajednici koje bi promijenile trenutačnu ravnotežu snaga i promjene unutar istočnonjemačke vanjske politike. Promjene su se dogodile sredinom i krajem 1980.-ih kada Istočni blok bilježi teške ekonomske i unutarnje krize koje pogađaju srž socijalističkog sustava. Istočni blok i sama Istočna Njemačka žudili su za promjenama usprkos nepokolebljivosti njihovih lidera. Iako su uvidjeli da narod Istoka želi reforme te da poboljšani odnosi sa Zapadom donose rezultat, potrebna je bila promjena na čelu lidera istočnog bloka. To se dogodilo 1985. godine, kada je na čelo Sovjetskog Saveza došao reformator Mihail Gorbačov, koji je i pod velikim pritiskom Zapada pokrenuo opsežne unutarnje reforme. Iako su ih lideri Istočne Njemačke pokušali spriječiti, izgubili su podršku Moskve, što je uz masovne prosvjede naroda doprinijelo urušavanju Berlinskog zida i cijele komunističke Europe. Ovakav razvoj događaja potaknuo je lidere Istočne Njemačke da razmotre potencijalno ujedinjenje sa Zapadnom Njemačkom. To se u konačnici dogodilo pod vodstvom kancelara zapadnonjemačkog Helmuta Kohla, koji je uz podršku SAD-a i pregovore Četiri plus dva osigurao ujedinjenje njemačkog naroda nakon 45 godina separacije.

Dana 3. listopada 1990. godine uspostavljena je na taj način demokratska, kapitalistička i prozapadno orijentirana Savezna Republika Njemačka unutar čijih su granica spojene Zapadna i Istočna Njemačka. Tako Europa više nije bila podijeljena na dva bloka, dva sustava vrijednosti ili dva potpuno različita pogleda na život. U srcu Europe ponovno je uspostavljena Njemačka koja jamči stabilnost i mir u Europi, ali i u svijetu jer su događaji povezani s Njemačkom bitno utjecali na cjelokupni Hladni rat, koji je prijetio najvećim sukobom u ljudskoj povijesti.

8. Literatura

Arnold, Eckart (1991) *German foreign policy and unification*. *International Affairs* 67(3): 453-471.

Banchoff, Thomas (1996) Historical memory and german foreign policy: The cases of Adenauer and Brandt. *German Politics & Society* 14(2): 36-53.

Barker, Elisabeth (1963) The Berlin Crisis 1958-1962. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)* 39(1): 59-73.

Chittick, William O. (2006) *American Foreign Policy. A Framework for Analysis*.

Washington: CQ Press

Domes, Jürgen, i Wolffsohn , Michael (1979) Setting the Course for the Federal Republic of Germany: Major Policy Decisions in the Bi-Zonal Economic Council and Party Images, 1947-1949. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft/Journal of Institutional and Theoretical Economics* 135(3): 332-351.

Fulbrook, Mary (2015) *A History of Germany 1918 - 2014: The Divided Nation*. Berlin: Wiley-Blackwell.

Ghaussy, A. Ghanie i Schäfer, Wolf (1993) *The economics of German unification*. London: Routledge.

Gray, William Glenn (2003) *Germany's cold war: the global campaign to isolate East Germany 1949-1969*. North Carolina: Univ of North Carolina Press.

Gress, David (1991) The politics of German unification." *Proceedings of the Academy of Political Science* 38(1): 140-152.

Haftendorn, Helga (2006) *Coming of Age: German Foreign Policy since 1945*. Oxford: Rowman and littlefield publishers, INC.

Hanrieder, Wolfram F. (1989) The Foreign Policies of the Federal Republic of Germany, 1949-1989. *German Studies Review* 12(2): 311-332.

- Harrington, Daniel F. (1984) The Berlin Blockade Revisited. *The International History Review* 6(1): 88-112.
- Jožanc, Nikolina (2015). Studija slučaja u komparativnoj politici, *Politička misao* 52(3): 35-58.
- Kershaw, Ian (2019) *The global age: Europe 1950-2017*. London: Penguin.
- Korab-Karpowicz, W. Julian (2018) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. U: Zalta, Edward N. i Nodelman Uri (ur) *Political Realism in International Relations*: 1-40. Stanford: Metaphysics Research Lab, Stanford University
- Krisch, Henry (1985) *German Politics Under Soviet Occupation*. New York: Columbia University Press.
- Kunz, Josef L. (1955) The London and Paris Agreements on West Germany. *American Journal of International Law* 49(2): 210-216.
- Leffler, Melvyn (1994) *Origins of the Cold War: An International History*. London: Routledge
- Lewkowicz, Nicolas (2010) *The German Question and the International Order, 1943–48*. London: Palgrave Macmillan
- Malia, A. (2019) Yalta and Potsdam conferences – the premises of the beginning of the Cold War. *International Journal of Academic Research and Reflection* 7(6): 49-55.
- Megas, Achilleas (2015) *Soviet Foreign Policy Towards East Germany*. London: Springer International Publishing.
- Merkl, Peter H. (1974) The German Janus: From Westpolitik to Ostpolitik. *Political Science Quarterly* 89(4): 803-824.
- Metzler, John J. (2014) *Divided dynamism: The Diplomacy of Separated Nations*. Lanham: University Press of America.
- Mosely, Philip E. (1950) Dismemberment of Germany: The Allied Negotiations from Yalta to Potsdam. *Foreign Affairs* 28(3): 487–98.
- Neack, Laura (2008) *The New Foreign Policy: Power Seeking in a Globalized Era*. Lanham: Rowman & Littlefield Publisher

- Nemirovsky, Idan (2020) Tehran and Yalta: Failures in Devising Post-war Poland and Germany. *The Mirror-Undergraduate History Journal* 40(1): 82-88.
- Paterson, William E. (1973) Foreign Policy and Stability in West Germany. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)* 49(3): 413-430.
- Putnam, Robert (1988) Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization* (42) 3: 427-460
- Shake, Kori (2004) *NATO strategy and the German-American relationship*. Washington D.C.: German Historical Institute.
- Shlaim, Avi (1985) The Partition of Germany and the Origins of the Cold War. *Review of International Studies* 1(2): 123-37
- Spencer, Frank (1968) The United States and Germany in the Aftermath of War: II The Second World War." *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)* 44(1): 48-62.
- Szanajda, Andrew (1972) *The Allies and the German Problem, 1941-1949: From Cooperation to Alternative Settlement*. New York: Palgrave Macmillan.
- Šoljan, Nina (2011) Vanjska politika: pristupi, razine, analize, dimenzije. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 8(1): 7-20.
- Theoharis, Athan (1972) Roosevelt and Truman on Yalta: The Origins of the Cold War. *Political Science Quarterly* 87(2): 210-41.
- Wagner, R. Harrison (1980) The decision to divide Germany and the origins of the Cold War. *International Studies Quarterly* 24(2): 155-190.
- Zoellick, Robert B. (2000) Two plus four: The lessons of German unification. *Center for the National Interest* 61: 17-28.

9. Sažetak

Rad istražuje vanjsku politiku Zapadne i Istočne Njemačke tijekom Hladnog rata, s ciljem razumijevanja njihovih međusobnih odnosa i procesa ujedinjenja. Njemačka je službeno podijeljena 1949. godine na Zapadnu Njemačku (SRNJ) i Istočnu Njemačku (NJDR/DDR), koje su onda slijedile različite političke i ideološke putove. Zapadna Njemačka gravitirala je prema zapadnim organizacijama kao što su EEZ i NATO, dok je Istočna Njemačka bila čvrsto vezana za Sovjetski Savez i Varšavski pakt. Kroz kvalitativno istraživanje, koristeći se sekundarnom literaturom, rad analizira specifične vanjskopolitičke strategije dviju njemačkih država. Zaključeno je da su vanjske politike obiju država, kao i utjecaj velikih sila, značajno utjecali na njihov međusobni odnos i omogućili proces ujedinjenja. Osnovni ugovor iz 1972. godine, kojim su dvije države priznale jedna drugu, bio je ključan korak prema ujedinjenju. Promjene unutar Istočne Njemačke, Gorbačovljeve reforme i pad Berlinskog zida omogućili su konačno ujedinjenje pod vodstvom Helmuta Kohla 1990. godine. Ovaj rad doprinosi razumijevanju kompleksne dinamike između Zapadne i Istočne Njemačke te njihove uloge u oblikovanju poslijehladnoratovske Europe.

Ključne riječi: Hladni rat, vanjska politika, Zapadna Njemačka, Istočna Njemačka, ujedinjenje Njemačke.

10. Summary

This paper explores the foreign policies of West and East Germany during the Cold War, aiming to understand their mutual relations and the process of unification. Germany was officially divided in 1949 into West Germany (FRG) and East Germany (GDR), which followed different political and ideological paths. West Germany gravitated towards Western organizations such as the EEC and NATO, while East Germany was firmly tied to the Soviet Union and the Warsaw Pact. Through qualitative research, using secondary literature, the paper analyzes the specific foreign policy strategies of the two German states. It is concluded that the foreign policies of both states, as well as the influence of major powers, significantly impacted their mutual relationship and facilitated the unification process. The Basic Treaty of 1972., in which the two Germanys recognized each other, was a crucial step towards unification. Changes within East Germany, including Gorbachev's reforms and the fall of the Berlin Wall, enabled the final unification under the leadership of Helmut Kohl in 1990. This paper contributes to understanding the complex dynamics between West and East Germany and their role in shaping post-Cold War Europe.

Keywords: *Cold War, foreign policy, West Germany, East Germany, German unification.*